

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту
Кафедра фінансових технологій і підприємництва

«До захисту допущено»

Завідувачка кафедри, д.е.н., проф.

_____ Лариса ГРИЦЕНКО
(підпис)

«__» _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавр

зі спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійної програми «Державні та місцеві фінанси»

на тему: «Пенсійний фонд України та шляхи вдосконалення пенсійного
забезпечення»

Здобувачки групи Ф-91а Сілюченко Анни Анатоліївни

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело.

_____ Анна СІЛЮЧЕНКО
(підпис) (Ім'я та ПРІЗВИЩЕ здобувача)

Керівник к.е.н., доцент Олена ЖУРАВКА
(посада, науковий ступінь, вчене звання, Ім'я та ПРІЗВИЩЕ)

(підпис)

Суми 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту
Кафедра фінансових технологій і підприємництва

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри, д.е.н., проф.

_____ Лариса ГРИЦЕНКО
(підпис)

«__» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

до кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Здобувачки групи Ф-91а ННІ БіЕМ
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Сілюченко Анни Анатоліївни

Тема роботи: «Пенсійний фонд України та шляхи вдосконалення пенсійного забезпечення»

Затверджено наказом по СумДУ № N 0509-VI від 15.05.2023 р.

Термін здачі здобувачкою завершеної роботи 14.06.2023 р.

Вихідні дані до роботи: нормативні й законодавчі акти, аналітичні та статистичні матеріали Міністерства соціальної політики України, Пенсійного фонду України, матеріали монографій, періодичних видань, підручників і навчальних посібників, тощо.

Зміст основної частини роботи (перелік питань для розроблення): дослідити особливості діяльності, завдань, функцій та правового регулювання діяльності Пенсійного фонду України; провести аналіз доходів і видатків Пенсійного фонду України; дослідити рівень пенсійного забезпечення в Україні; узагальнити міжнародний досвід реформування пенсійної системи та визначити можливості її адаптації в Україні; надати практичні рекомендації стосовно удосконалення пенсійного забезпечення в Україні.

Дата видачі завдання: 17.04.2023 р.

Керівник к.е.н., доцент Олена ЖУРАВКА

(посада, науковий ступінь, вчене звання, Ім'я та ПРІЗВИЩЕ)

_____ (підпис)

Завдання прийнято до виконання: 17.04.2023 р.

_____ (підпис)

Анна СІЛЮЧЕНКО

(Ім'я та ПРІЗВИЩЕ здобувача)

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавр
на тему:

«Пенсійний фонд України та шляхи вдосконалення пенсійного
забезпечення»

Сілюченко Анни Анатоліївни

Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 43 сторінках, з яких список використаних джерел із 60 найменувань. Робота містить 6 таблиць, 8 рисунків.

Актуальність теми. Реформування пенсійної системи зачіпає не лише нинішніх пенсіонерів, але суттєво вплине на пенсійне забезпечення майбутніх поколінь та підвищення рівня їхнього життя. Але реформаційні заходи просуваються вкрай повільно. Серед причин цього дослідники називають споживчі настрої населення щодо пенсійного забезпечення, низький рівень поінформованості населення про пенсійну реформу, несформованість активної позиції громади та її конструктивної співпраці з владними структурами.

Необхідність ефективного проведення пенсійної реформи, регулювання питань пенсійного забезпечення вимагає пошуку напрямів удосконалення пенсійного страхування населення як у процесі реформування, так і в процесі його подальшого функціонування. Вивчення питань пенсійного забезпечення має вирішуватися в тісному зв'язку з питаннями фінансового, бюджетного, податкового, трудового, цивільного, господарського, адміністративного права.

Метою роботи є дослідження теоретичних та практичних аспектів діяльності Пенсійного фонду України та визначення шляхів вдосконалення пенсійного забезпечення.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід до аналізу проблеми пенсійного забезпечення та пенсійної реформи в Україні. У роботі використано такі методи: аналізу

та синтезу (для визначення основних понять, об'єкта, предмета та завдань дослідження); теоретичне узагальнення (розкрити основні механізми пенсійного регулювання); порівняльний (під час аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду у цій сфері), історичний метод (дослідження історичних передумов становлення Пенсійного фонду України та етапів формування підходів до забезпечення соціальних прав людини в Україні); аналітичні методи, метод статистичного спостереження, метод економічного аналізу та узагальнення (під час розрахунків динаміки та основних показників).

Основний результат роботи:

1. Досліджено особливості діяльності, завдань, функцій та правового регулювання Пенсійного фонду України. Визначено, що Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, що здійснює управління фінансами пенсійного забезпечення, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Пенсійний фонд України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України та Положенням про Пенсійний фонд України. Пенсійний фонд України узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства та вносить їх у встановленому порядку на розгляд Президентів України та Кабінету Міністрів України. Пенсійний фонд України в межах своїх повноважень організовує виконання актів законодавства та здійснює систематичний контроль за їх виконанням.

Проведено аналіз доходів і видатків Пенсійного фонду України. Згідно з проведеним аналізом визначено, що загальні надходження до Пенсійного фонду протягом 2016-2022 років постійно зростали і у 2022 році сума надходжень склала 466,3 млрд грн. Це майже в 2 рази більше, ніж у 2016 році, і на 31,4 млрд грн, або на 7,2% більше, ніж у 2021 році. Загалом це позитивна тенденція, але потрібно більше уваги приділяти формуванню структури доходів Пенсійного фонду України та зосередити всі зусилля на збільшенні

частки власних доходів порівняно з часткою коштів, що виділяються з державного бюджету.

Отримані в ході роботи результати було представлено на конференції: Журавка О.С., Сілюченко А.А. Особливості діяльності Пенсійного фонду України та шляхи вдосконалення пенсійного забезпечення. Міжнародна науково-практична конференція «Цифрові трансформації та інноваційні технології в економіці: виклики, реалії, стратегії», 17-19 травня 2023 року.

Ключові слова: Пенсійний фонд України, пенсійне забезпечення, Єдиний соціальний внесок, пенсійна система, пенсійна реформа.

Зміст:

Вступ.....	7
1. Пенсійний фонд України: його завдання, функції та нормативно-правове регулювання діяльності	10
2. Аналіз доходів та видатків Пенсійного фонду України.....	17
3. Дослідження рівня пенсійного забезпечення в Україні	29
4. Зарубіжний досвід організації пенсійного забезпечення та можливості його імплементації в Україні з метою оптимізації.....	35
Висновки	52
Перелік використаних джерел	54
Додатки.....	61

Вступ

Актуальність теми. Реформування пенсійної системи зачіпає не лише нинішніх пенсіонерів, але суттєво вплине на пенсійне забезпечення майбутніх поколінь та підвищення рівня їхнього життя. Але реформаційні заходи просуваються вкрай повільно. Серед причин цього дослідники називають споживчі настрої населення щодо пенсійного забезпечення, низький рівень поінформованості населення про пенсійну реформу, несформованість активної позиції громади та її конструктивної співпраці з владними структурами.

Необхідність ефективного проведення пенсійної реформи, регулювання питань пенсійного забезпечення вимагає пошуку напрямів удосконалення пенсійного страхування населення як у процесі реформування, так і в процесі його подальшого функціонування. Вивчення питань пенсійного забезпечення має вирішуватися в тісному зв'язку з питаннями фінансового, бюджетного, податкового, трудового, цивільного, господарського, адміністративного права.

Дослідження питань пенсійної системи є предметом значної уваги зарубіжних та вітчизняних науковців. М.Бойко, О.Гаряча, Ю.В. Галицька, Б. Зайчук, О. Зарудний, І. Кравченко, Б. Надточій, А. Нечай, О. Палій, М. Папієв, І. Сирота, Г. Яшник та ін.

Для програмування успішного майбутнього соціального розвитку та стратегічного планування необхідно вивчити уроки реформи у цій сфері. Важливим завданням є аналіз міжнародного досвіду побудови пенсійних систем та врахування результатів досліджень науковців для визначення власного шляху у справі побудови справедливої пенсійної системи.

Актуальність проблеми підтверджує велика кількість осіб, які безпосередньо контактують з Пенсійним фондом, адже станом на 1 січня 2021 року з 42,233 млн українців 11,711 млн є пенсіонерами, що становить майже

27,7%, тобто , третина населення нашої країни [27].

Це підтверджує значущість проблеми дослідження та актуальність обраної теми роботи.

Об'єктом дослідження є економічні взаємовідносини, що виникають у сфері пенсійного забезпечення.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади функціонування Пенсійного фонду України та розвитку вітчизняної пенсійної системи.

Метою роботи є дослідження теоретичних та практичних аспектів діяльності Пенсійного фонду України та визначення шляхів вдосконалення пенсійного забезпечення.

Відповідно до поставленої мети в роботі визначені наступні завдання:

- дослідити особливості діяльності, завдань, функцій та правового регулювання Пенсійного фонду України;
- провести аналіз доходів і видатків Пенсійного фонду України;
- дослідити рівень пенсійного забезпечення в Україні
- узагальнити міжнародний досвід реформування пенсійної системи та визначити можливості її адаптації в Україні;
- надати практичні рекомендації стосовно удосконалення пенсійного забезпечення в Україні.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід до аналізу проблеми пенсійного забезпечення та пенсійної реформи в Україні. У роботі використано такі методи: аналізу та синтезу (для визначення основних понять, об'єкта, предмета та завдань дослідження); теоретичне узагальнення (розкрити основні механізми пенсійного регулювання); порівняльний (під час аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду у цій сфері), для аналізу даних доходів і видатків Пенсійного фонду – графічний та економіко-статистичний.

Отримані в ході роботи результати було представлено на конференції:

Журавка О.С., Сілюченко А.А. Особливості діяльності Пенсійного фонду України та шляхи вдосконалення пенсійного забезпечення. Міжнародна науково-практична конференція «Цифрові трансформації та інноваційні технології в економіці: виклики, реалії, стратегії», 17-19 травня 2023 року.

Джерельною базою дослідження є закони України, підзаконні акти, аналітичні та статистичні матеріали Міністерства соціальної політики України, Пенсійного фонду України, наукові розробки та публікації.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості врахування висновків дослідження в діяльності Головного управління Пенсійного фонду України щодо запровадження змін у пенсійній системі.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновку, списку використаних джерел та додатків.

1. Пенсійний фонд України: його завдання, функції та нормативно-правове регулювання діяльності

Пенсійний фонд України є центральним органом управління, відповідальним за забезпечення функціонування пенсійної системи в країні. Це орган державного управління, який має статус державного цільового позабюджетного фонду.

Пенсійний фонд України здійснює свою діяльність на підставі законодавства та виконує різноманітні завдання. До його обов'язків належить організація та контроль роботи органів Пенсійного фонду, облік платників страхових внесків, призначення та виплата пенсій, фінансування витрат на пенсійні виплати, а також ведення статистичної та бухгалтерської звітності.

Пенсійний фонд України також взаємодіє з іншими міністерствами, відомствами та місцевими органами влади з питань, що належать до його компетенції. Він приймає участь у підготовці пропозицій щодо вдосконалення законодавства про соціальне страхування та розробленні нормативних актів.

Управління Пенсійного фонду України включає правління, яке приймає рішення з різних питань, а також управління в регіонах країни. Ці органи забезпечують ефективне функціонування пенсійної системи та здійснюють контроль за діяльністю установ, що підпорядковуються Пенсійному фонду України.

Основними завданнями Пенсійного фонду України є участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування. Це означає забезпечення збору та акумулювання коштів для пенсійного забезпечення, а також повного і своєчасного фінансування видатків на виплату пенсій та інших соціальних виплат, які фінансуються за рахунок коштів Пенсійного фонду України.

Пенсійний фонд України також виконує контрольні функції, здійснює ефективне використання коштів, а також вдосконалює методи фінансового

планування, системи звітності та контролю за витратами. Важливою складовою фінансування Пенсійного фонду України є бюджет, який формується з різних джерел.

Бюджет Пенсійного фонду України формується зі збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, який сплачують підприємства, установи, організації та громадяни згідно з встановленими правилами. Крім того, він отримує кошти від Державного бюджету України та місцевих бюджетів, а також з інших джерел, наприклад, штрафів, фінансових санкцій, банківських кредитів та інших надходжень, не заборонених законодавством. Бюджет Пенсійного фонду України щорічно затверджується Кабінетом Міністрів України.

Кошти Пенсійного фонду України використовуються для різних цілей, включаючи:

1) Фінансування виплати державних пенсій та інших соціальних виплат, які здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України, включаючи громадян, які виїхали на постійне місце проживання за кордон.

2) Погашення банківських кредитів та відсотків за їх використання.

3) Створення та функціонування системи персоніфікованого інформаційного обліку в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

4) Утримання центрального апарату та органів Пенсійного фонду України, а також розвиток їх матеріально-технічної бази.

5) Організація просвітницької роботи серед населення та здійснення інших заходів відповідно до завдань Пенсійного фонду України.

Управління діяльністю Пенсійного фонду України здійснюється через правління Пенсійного фонду України. Кількісний і персональний склад правління затверджується Кабінетом Міністрів України. Голова правління та його заступники призначаються та звільняються з посад Президентом України відповідно до встановленого порядку.

Управління Пенсійного фонду України виконує різноманітні завдання,

серед яких наступні:

1) Визначення стратегічних та поточних завдань Пенсійного фонду України, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування системи пенсійного забезпечення.

2) Підготовка проекту річного бюджету Пенсійного фонду України та звіту про його виконання, які подаються на розгляд Кабінету Міністрів України. Це включає планування фінансових ресурсів фонду та контроль за їх розподілом.

3) Прийняття постанов, затвердження положень, інструкцій та інших нормативно-правових актів в межах своєї компетенції, які регулюють діяльність Пенсійного фонду України.

4) Аналіз діяльності управлінь Пенсійного фонду України в регіонах, заслуховування звітів про їх роботу та розгляд результатів перевірок і ревізій.

5) Затвердження положень про управління Пенсійного фонду України в регіонах, містах Києві та Севастополі, а також про управління та управління Пенсійного фонду України в районах, містах і районах у містах.

6) Призначення та звільнення начальників управлінь Пенсійного фонду України в регіонах, містах Києві та Севастополі узгоджується з відповідними органами влади.

7) Затвердження статутів (положень) підприємств, установ та організацій, що підпорядковуються Пенсійному фонду України, і контроль за їх виконанням.

8) Прийняття рішень з інших питань, пов'язаних з діяльністю Пенсійного фонду України

Управління Пенсійного фонду України проводить засідання в міру необхідності, але не рідше одного разу на квартал. Рішення приймаються більшістю голосів присутніх членів правління, якщо на засіданні присутні не менше двох третин його складу.

Схематично структуру Пенсійного фонду зображено на рис. 1.1.

Для розгляду пропозицій щодо реалізації основних завдань, обговорення

найважливіших питань діяльності в Пенсійному фонді України можуть утворюватися наукові, методичні, експертні ради та інші дорадчі та дорадчі органи. Склад цих органів та положення про них затверджуються головою правління Пенсійного фонду України.

Пенсійний фонд України здійснює свої повноваження безпосередньо та через управління Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, а також управління та управління Пенсійного фонду України в районах, містах і районах. у створених у встановленому порядку містах.

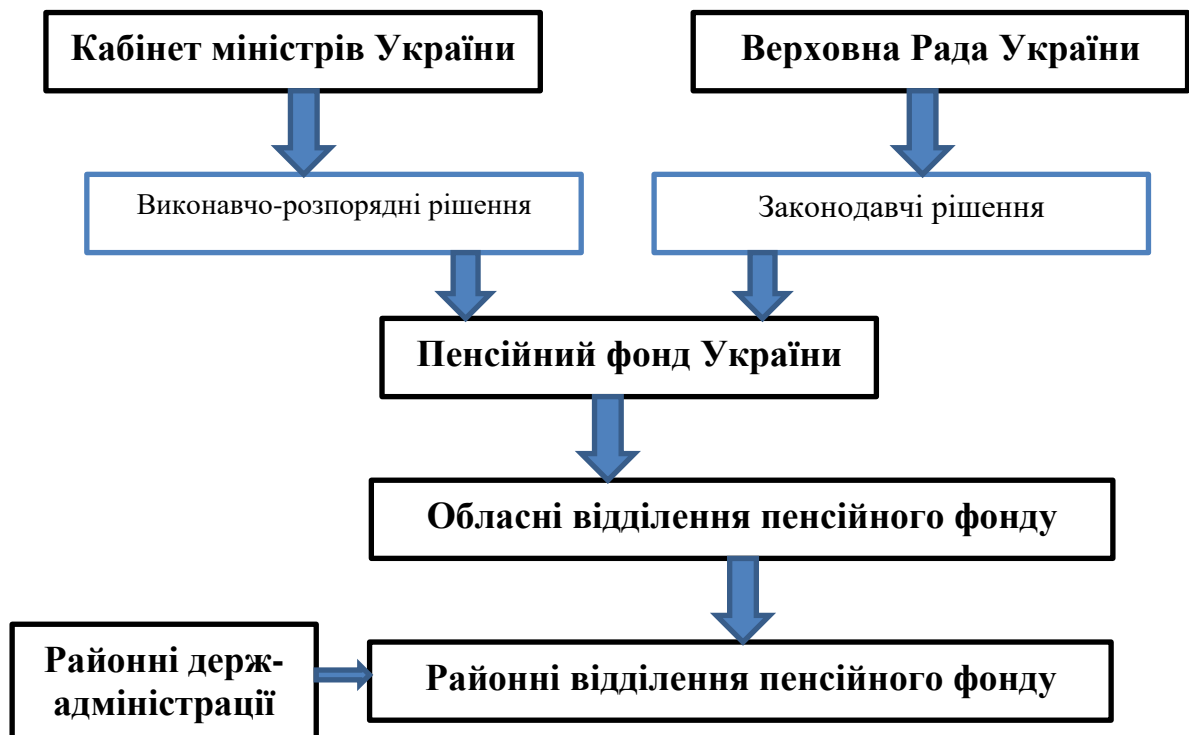


Рисунок 1.1 – Структура управління Пенсійного фонду України

Основним завданням Пенсійного фонду є збір, акумулювання коштів (страхових внесків) та фінансування витрат на виплату пенсій і допомог, тобто формування та цільове використання коштів бюджету Фонду. З 1995 року бюджет Фонду включено до державного бюджету країни.

Пенсійний фонд України виконує ряд завдань, пов'язаних із

забезпеченням пенсійного страхування та фінансування пенсійних виплат. Основні функції Пенсійного фонду можна описати таким чином:

1) Організація та контроль за роботою органів Пенсійного фонду, включаючи дотримання вимог законодавства про державне соціальне страхування, облік платників обов'язкових страхових внесків та інших платежів до фонду, перевірку правильності призначення та виплати пенсій і допомоги, а також забезпечення фінансування витрат на пенсійні виплати. Фонд також здійснює статистичну та бухгалтерську звітність.

2) Розроблення проекту бюджету Пенсійного фонду та спільне подання його на розгляд Кабінету Міністрів України разом з іншими заінтересованими органами.

3) Участь у підготовці пропозицій щодо вдосконалення законодавства про соціальне страхування, зокрема пенсійного забезпечення, та розроблення проектів нормативних актів у цих сферах.

4) Видання положень, інструкцій, роз'яснень та методичних рекомендацій щодо обліку платників обов'язкових страхових внесків до фонду, розрахунку та сплати цих внесків, а також порядку використання та обліку коштів фонду.

5) Забезпечення діяльності органів Пенсійного фонду, проведення ревізій та перевірок їхньої роботи, а на основі результатів таких перевірок прийняття необхідних заходів.

6) Організація професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників органів Пенсійного фонду, узагальнення та поширення досвіду роботи.

7) Забезпечення розроблення та впровадження автоматизованих робочих місць, автоматизованої обробки інформації в системі фонду, а також організація роботи зі створення єдиного державного банку даних про платників обов'язкових страхових внесків до фонду.

8) Інформування громадськості про свою діяльність.

9) Взаємодія з міністерствами, відомствами, місцевими органами

державної виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями щодо питань, що належать до компетенції фонду.

10) Забезпечення виплати пенсій громадянам України, які постійно проживають за кордоном, а також іноземним громадянам, які постійно проживають в Україні, відповідно до чинного законодавства.

До функцій Пенсійного фонду також можуть входити:

капіталізація коштів Пенсійного фонду України, а також залучення до нього добровільних внесків (у тому числі валютних цінностей) фізичних та юридичних осіб;

контроль за участю податкових органів за своєчасним і повним надходженням страхових внесків до Пенсійного фонду, а також за правильним і раціональним витрачанням його коштів; міждержавне та міжнародне співробітництво України з питань, що належать до компетенції Пенсійного фонду України, участь у розробленні та реалізації міждержавних і міжнародних договорів і угод з питань пенсійного забезпечення та допомоги в установленому законом порядку (рис. 1.2).

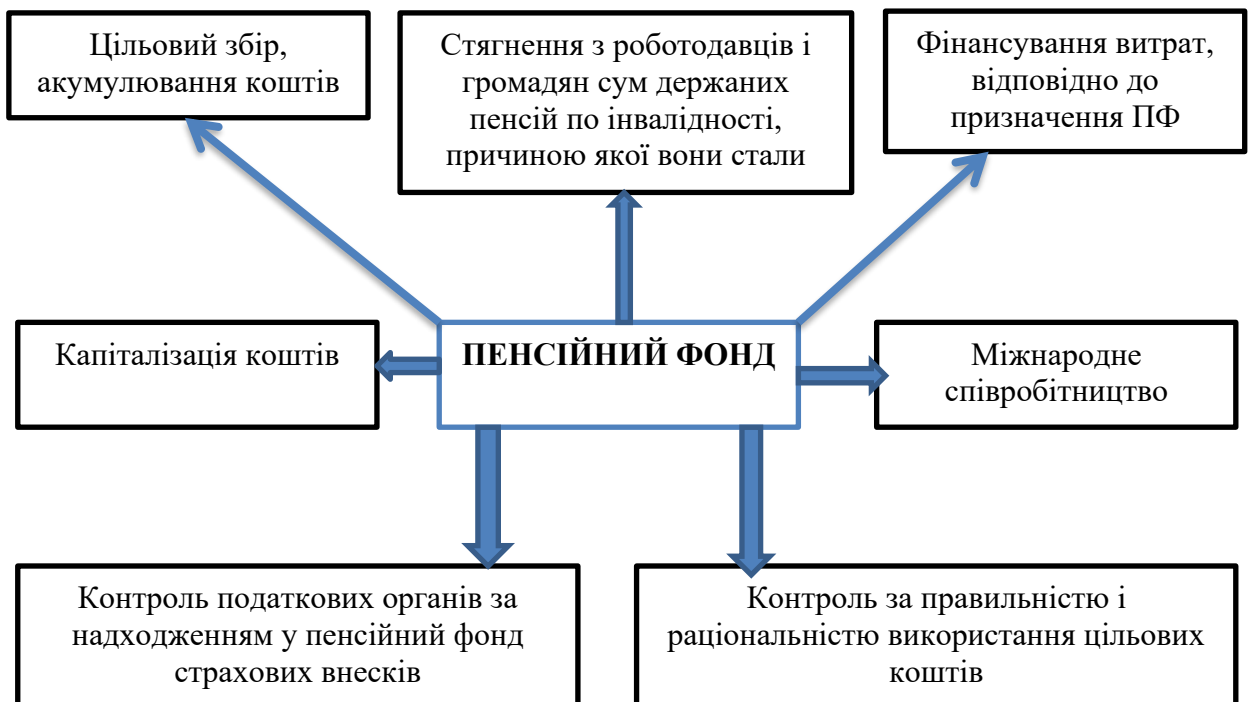


Рисунок 1.2 – Завдання та функції Пенсійного фонду України

Кошти Пенсійного фонду зберігаються на окремих поточних рахунках і субрахунках в установах банків, використовуються виключно за призначенням і вилученню не підлягають. Перерахування коштів на пенсійне забезпечення здійснюється безпосередньо через відділення зв'язку або ощадні каси, де пенсіонери отримують пенсію.

Проте стабільність Пенсійного фонду постійно під загрозою. Значна кількість підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців ухиляються від сплати страхових внесків. Це призводить до перевищення витрат фонду над доходами та потребує дотацій з державного бюджету та залучення банківських кредитів.

Україна розглядає недержавне пенсійне забезпечення як третій рівень пенсійної системи, який має важливе значення для забезпечення достатніх пенсійних виплат громадянам. Недержавне пенсійне забезпечення надає можливість громадянам здійснювати добровільні накопичення на майбутню старість.

Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні відіграє важливу роль у залученні коштів до національної економіки і розвитку внутрішнього фінансового ринку. У багатьох економічно розвинених країнах частка недержавних пенсійних виплат є значною і суттєво впливає на загальний розмір пенсій громадян.

Однак, в Україні рівень розвитку недержавного пенсійного забезпечення є недостатнім і ще не має значного впливу на пенсійні виплати. З метою підвищення його ефективності та довіри населення, необхідні умови для захисту пенсійних активів від ризиків, а також ефективна система державного нагляду у цій сфері.

Ураховуючи поточну ситуацію, експерти вважають, що держава повинна відігравати важливу роль у подальшому розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Запровадження ефективної системи нагляду та створення умов для захисту пенсійних активів можуть сприяти розвитку цього рівня пенсійної системи в Україні.

2. Аналіз доходів та видатків Пенсійного фонду України

Україна має самостійну державну установу, яка відповідає за пенсійне страхування в країні - Пенсійний фонд України (ПФУ). Цей фонд має статус державного цільового позабюджетного фонду, що означає, що він оперує окремо від загального бюджету держави.

Діяльність Пенсійного фонду України є дуже важливою, оскільки в країні проживає понад 14 мільйонів пенсіонерів, які отримують пенсійні виплати, а також понад 1,3 мільйона осіб отримують аліменти.

Система формування, накопичення та використання коштів для забезпечення адекватних і стабільних пенсійних виплат є складною. Пенсійний фонд збирає кошти через внески працівників та роботодавців, а також отримує фінансову підтримку з Державного бюджету для забезпечення необхідних виплат пенсій і аліментів.

Завдання Пенсійного фонду полягає в ефективному управлінні цими коштами, забезпеченні їх достатньою кількістю та стабільністю, а також у розробці та вдосконаленні політик та програм пенсійного страхування. Основна мета полягає в тому, щоб усі громадяни, які мають право на пенсійні виплати, отримували їх вчасно і в належному обсязі, забезпечуючи достойний рівень життя для пенсіонерів та осіб, які отримують аліменти.

Дефіцит коштів у Пенсійному фонді України спричинив значні зовнішні проблеми, які є наслідком соціально-економічних перетворень у країні. Слід зазначити, що доходи Пенсійного фонду складаються з власних надходжень та співфінансування з державного бюджету. Так, у 2022 році Пенсійний фонд України мав 281,6 млрд грн власних коштів або 60,4%. Загальні доходи склали 466,1 млрд грн. Порівняно з 2021 роком загальні надходження зросли на 31,2 млрд грн, або на 7%. При цьому дофінансування з державного бюджету зменшилося на 4,5%, а власні надходження Пенсійного фонду України зросли на 16,5%. Видатки за цей період склали 479,3 млрд грн. Таким чином,

перевищення доходів над видатками досягло 13,2 млрд грн.

Середня заробітна плата з кожним роком зростає, тому пенсійне забезпечення українців має «модернізуватися» і також підвищуватися, але, на жаль, слід констатувати, що сьогодні коефіцієнт заміщення середньої пенсії (співвідношення середньої пенсії та середньої зарплати, з яких внески сплачуються) досяг найвищого рівня. У 2006 році 50,5%. З 2006 року ця цифра знижується. Коефіцієнт заміщення почав різко знижуватися в 2016 році з 48,26% до 27,9% у 2020 році, наблизившись до рівня 1999 і 2004 років. У IV кварталі 2019 року після перерахунку пенсій всім пенсіонерам коефіцієнт заміщення пенсії зріс до 35,44 %. Динаміка коефіцієнта заміщення наочно показана на рис. 2.1.

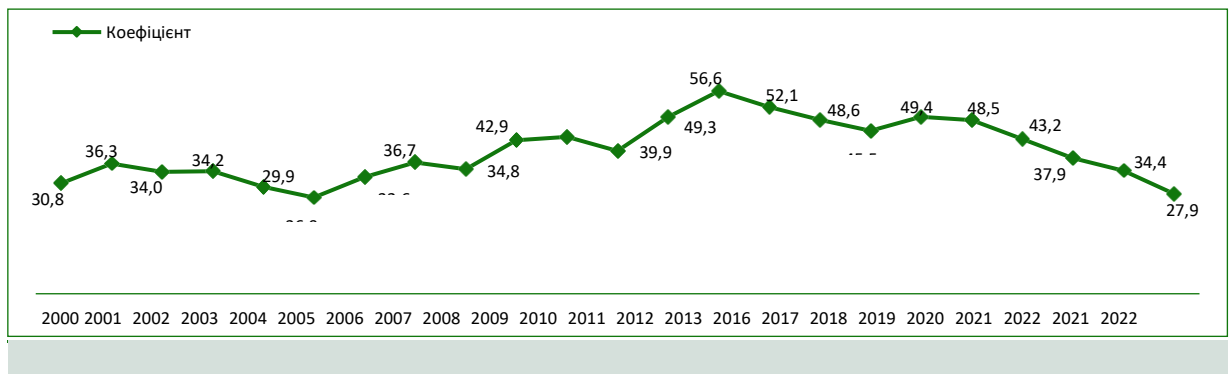


Рисунок 2.1 – Динаміка коефіцієнта заміщення з 2000 по 2022 рр.

1 січня 2022 року цей коефіцієнт знову знизився і становить 33,49% (3082,98 грн : 9205,19 грн). Коефіцієнт заміщення пенсії в останні роки був відносно низьким (менше 40%). Проте, за прогнозними розрахунками НДІ праці та зайнятості, вона продовжить знижуватися.

Встановлення меншого розміру пенсійного забезпечення у розмірі 40% мінімальної заробітної плати для осіб, які досягли 65 років і мають необхідний страховий стаж для призначення мінімальної пенсії, істотно не збільшило розмір мінімального пенсійного забезпечення. Причиною цього є низький рівень мінімальної заробітної плати (4723 грн. до 1 вересня 2022 року та 6000

грн. з 01.01.2021), яка є визначальною для нарахування пенсій, тоді як в Україні, як і в інших країнах, існує неформальна економіка та незадекларована праця є глибоко вкоріненою проблемою та основною перешкодою для розширення сфери соціального забезпечення. Політика переходу до формальностей і скорочення незадекларованої праці вимагає довгострокових зобов'язань і постійних зусиль усіх зацікавлених сторін. Також в Україні зростає кількість нестандартних форм зайнятості та складових трудових відносин. Україна є однією з країн-лідерів щодо зайнятості на цифрових платформах, але ці нові види трудових відносин недостатньо захищені трудовим законодавством [14]. Ці причини також впливають на пенсійне забезпечення в Україні. Тому розмір пенсій поки що недостатній для забезпечення гідного рівня життя. За рівнем економічної активності населення пенсійний вік залишається високоактивним, що є ознакою незадовільного матеріального стану пенсіонерів та необхідності пошуку додаткового заробітку.

За даними ПФУ, на 1 січня 2021 року в Пенсійному фонді України перебувало на обліку 11130,95 тис. пенсіонерів, пенсію до 1500 грн отримували 75,3 тис. пенсіонерів або 0,7% від загальної кількості, а пенсію в розмірі від 1500 до 2000 грн – 1,816 млн осіб похилого віку, або майже 16,3%, від 2001 до 3000 грн – 4,588 млн осіб, або майже 41,2%, а від 3001 до 4000 грн – 2,126 млн осіб похилого віку, або майже 19,1% та 8,1% від громадяни похилого віку (89852 особи) отримували пенсію до 5000 грн (див. табл. 1).

Якщо використовувати міжнародну оцінку бідності, за якої вартість щоденного споживання встановлена на рівні 5 доларів США (до 4300 грн на місяць), то 85,4% українських пенсіонерів станом на 01.01.2022 отримували пенсію нижчу або на рівні цього ліміту, близько 5000 грн.

Таблиця 2.1 – Розподіл пенсіонерів в органах ПФУ, за розміром місячних пенсій станом на 01.01.2023 р.

Розмір призначеної місячної пенсії, грн	Кількість осіб похилого віку, які отримують пенсію, чол	У % до загальної кількості людей похилого віку	Середній розмір призначеної місячної пенсії, грн	У % до прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність
до 1500 грн включно	75309	0,7	998,19	56,4
від 1501 грн до 2000 грн включно	1816083	16,3	1796,28	101,5
від 2001 грн до 3000 грн включно	4588898	41,2	2427,17	137,2
від 3001 грн до 4000 грн включно	2126086	19,1	3420,57	193,4
від 4001 грн до 5000 грн включно	898525	8,1	4445,08	251,3
від 5001 грн до 10000 грн включно	1289068	11,6	6759,55	382,1
понад 10000 грн	336985	3,0	13610,60	769,4

Джерело: за [14]

Основними складовими формування дохідної частини бюджету

Джерелами фінансування Пенсійного фонду України за останні роки є наступні складові:

1) Власні доходи: це кошти, що надходять до Пенсійного фонду від сплачуваних внесків роботодавців та працівників. Ці внески включають єдиний соціальний внесок, який сплачується заробітна плата працівників, а також внески, що сплачують роботодавці за кожного працівника.

2) Залишок власних коштів на початок року: це сума коштів, яка залишилася на рахунку Пенсійного фонду з попереднього року і може використовуватися для фінансування пенсійних виплат.

3) Кошти Державного бюджету України: уряд виділяє додаткові кошти з Державного бюджету для забезпечення виплати пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, які призначені за пенсійними програмами. Також, у разі дефіциту коштів у Пенсійного фонду, Державний бюджет може компенсувати цей дефіцит.

Отже, Пенсійний фонд України отримує кошти з різних джерел,

включаючи власні доходи, залишки коштів та додаткові кошти з Державного бюджету для забезпечення стабільного фінансування пенсійних виплат та покриття дефіциту фонду.

У таблиці 2.2 наведено структуру доходів та видатків Пенсійного фонду України за останні роки.

Таблиця 2.2. – Структура доходів та видатків ПФУ за 2016-2022 рр., млрд грн.

Показники	Роки						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Власні надходження ПФУ	166,9	172,5	109,9	158,91	202,08	241,75	281,75
Витрати ПФУ	243,5	265,7	253,4	291,5	358,6	435,9	479,34
Рівень ЄСВ (єдиного соціального внеску)	159,5	165,4	107,2	154,3	196,8	236,3	254,5
Кошти державного бюджету України	81,9	94,9	142,6	133,46	150,09	181,8	184,4
Залишки власних коштів на початок року	2,2	1,7	0,8	0,8	0,8	0,1	0,16
Загальний дохід	251,0	269,1	254,9	292,37	352,18	434,9	466,3

У результаті аналізу таблиці 2.2 можна зробити висновок, що загальні надходження до Пенсійного фонду протягом 2016-2022 років постійно зростали і у 2022 році сума надходжень склала 466,3 млрд грн. Це майже в 2 рази більше, ніж у 2016 році, і на 31,4 млрд грн, або на 7,2% більше, ніж у 2021 році. Загалом це позитивна тенденція, але потрібно більше уваги приділяти формуванню структури доходів Пенсійного фонду України та зосередити всі зусилля на збільшенні частки власних доходів порівняно з часткою коштів, що виділяються з державного бюджету.

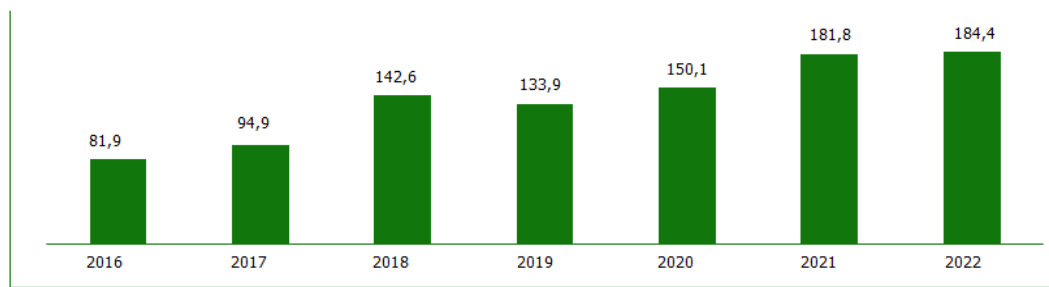


Рисунок 2.2 – Дотації Пенсійному фонду України з Державного бюджету, млрд. грн

Кошти Державного бюджету України у 2016 році становили 81,9 млрд грн, а у 2022 році зросли до 184,4 млрд грн або більш ніж у 2 рази. У 2019 році порівняно з попереднім 2018 роком кошти Держбюджету зменшилися на 11,6%, або на 16,35 млрд грн. Але вже у 2022 році з Держбюджету було виділено 184,4 млрд грн, що значно більше, ніж за всі попередні аналізовані періоди.

У структурі доходів Пенсійного фонду України частка власних надходжень є досить нестабільною, оскільки у 2016 році вона становила 66,49% від загальних надходжень. Проте у 2017 році його частка становила 64,10% у сумі доходу, що є негативною тенденцією. У 2018 році частка власних надходжень склала 43,11% від загальних надходжень, що є вкрай негативним явищем та свідчить про великі проблеми з наповненням бюджету Пенсійного фонду цього року. У 2019 році ситуація покращилася – частка власних надходжень склала 54,66%. Така позитивна динаміка спостерігалася у 2020 та 2021 роках. У 2020 році в структурі загальних доходів грн.

За джерелами надходження власні доходи поділяються на:

- частина ЄСВ, що поділяється на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- інші власні доходи.

Нами було проаналізовано рівень податкового навантаження в Україні за останні роки, в тому числі за різними складовими податкової системи (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3 – Податкове навантаження в Україні, 2016-2022 рр.

Показники	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Рівень бюджетного податкового навантаження, %	32,0	33,9	32,0	29,1	29,8	33,3
ВВП реальний (в цінах попереднього року)	2034,4	2445,5	3083,4	3675,7	3818,4	4363,5
Податкові надходження до зведеного Держбюджету, млрд грн	650,7	828,1	986,3	1070,3	1136,6	1453,8

Рівень податкового навантаження на працю, %	13,2	15,1	15,0	15,6	16,7	17,2
ПДФО, млрд грн	138,7	185,6	229,9	297,8	319,0	378,3
ЄСВ, млрд грн	111,7	158,9	202,0	241,7	281,7	327,0
Єдиний податок, млрд грн	17,1	24,0	29,5	35,2	38,0	46,2
Рівень податкового навантаження на капітал, %	5,3	5,1	5,1	4,6	4,6	5,8
ППП, млрд грн	60,2	73,3	106,1	117,3	118,4	163,8
Рента, млрд грн	46,6	51,1	50,0	52,0	57,1	89,3
Рівень податкового навантаження на споживання, %	17,8	19,0	17,3	14,8	15,3	17,2
ПДВ, млрд грн	235,5	313,9	374,5	378,6	400,6	536,4
Мито, млрд грн	20,3	24,5	27,0	30,0	30,4	38,1
Акциз, млрд грн	101,7	121,4	126,7	130,7	146,6	172,0
Інші, млрд грн	4,9	4,7	4,9	6,0	5,3	5,3
Коефіцієнт податкового навантаження загальний, %	37,5%	40,4%	38,5%	35,7%	37,1%	40,8%

Джерело - [25].

Основну частину доходів ПФУ займають надходження від ЄСВ, розподілені на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та Державний бюджет України, з них у 2022 році загальні доходи ПФУ становили 54,6% (254,5 млрд грн.) і 39,5% відповідно (див. табл. 2). Інші власні надходження склали 5,9% (27,2 млрд грн). Сума ЄСВ у 2022 році порівняно з попереднім роком зросла на 18,2 млрд грн. У 2021 році частка ЄСВ у загальних доходах ПФУ становила 54,3% (236,3 млрд грн) і 41,8% – кошти з Державного бюджету (динаміка ЄСВ зображена на рисунку 2.3, Додаток А).

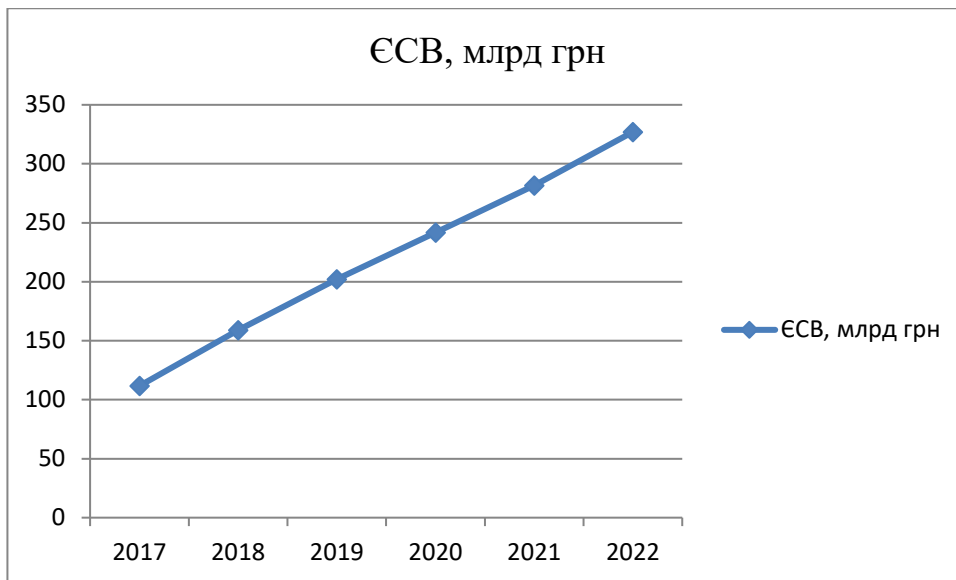


Рисунок 2.3. – Динаміка ЄСВ

У 2017-2019 роках спостерігається схожа тенденція з 2020 року: у загальних надходженнях у середньому 53% становлять надходження ЄСВ, близько 45% – держбюджет, 2% – інші надходження.

У 2018 році надходження ЄСВ зменшилися на 58,2 млрд грн порівняно з відповідним періодом минулого року. Водночас кошти з Державного бюджету зросли майже на 48 млрд грн. У 2019 році порівняно з 2018 роком надходження ЄСВ зросли на 47,1 млрд грн, а фінансування з державного бюджету зменшилося на 9 млрд грн.

У 2020 році як надходження ЄСВ зросли на 42,5 млрд грн, так і фінансування з Держбюджету зросло на 16,6 мільярда. У 2022 році надходження ЄСВ зросли на 18,2 млрд грн, а фінансування з Держбюджету на пенсійні виплати зменшилося на 1,1 млрд грн.

У результаті прийнятих у 2017 році змін до законів розмір єдиного соціального внеску зменшено з 40% до 22%. Ідея полягала в тому, що зменшення розміру ЄСВ, який сплачує роботодавець, стимулюватиме вихід підприємств із тіньової економіки та збільшить надходження до ПФУ. При цьому істотного зростання пенсійних внесків і зарплат у тіні не відбулося, а надходження від соцвнесків у 2019 році впали майже на 4% ВВП.

У 2022 році порівняно з 2021 роком власні надходження зросли на 40

млрд грн, або на 16,5%, і становили 281,8 млрд грн, але ПФУ суттєво недоотримав страхових коштів на 20,0 млрд грн.

Експерти, економісти та профспілки відзначають, що кардинальні зміни законодавства щодо зменшення єдиного внеску з 2018 року можуть створити ризики з точки зору відмивання грошей, збільшення дохідної частини бюджету ПФУ та покращення фінансового забезпечення відповідних страхових виплат та соціальних послуг.

Динаміка рівня податкового навантаження за різними напрямками зображена на рисунку 2.4 (Додаток Б).

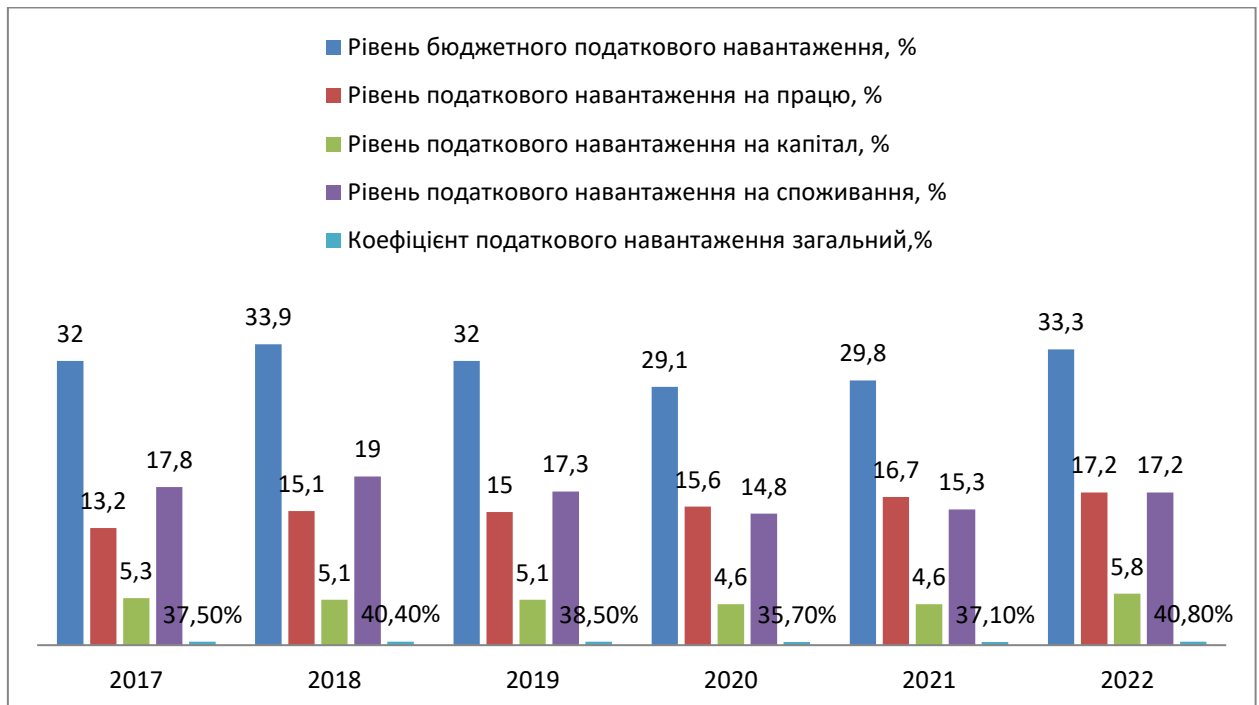


Рисунок 2.4 – Динаміка рівня податкового навантаження за різними напрямками

Після зменшення розміру єдиного соціального внеску в Україні, порівняно з іншими країнами, він став нижчим для роботодавців. Навіть у країнах, де роботодавці сплачують внески працівникам, таких як Швеція, Словаччина, Іспанія, Естонія тощо, розмір внесків для роботодавців в Україні став меншим. Це призводить до недостатнього фінансування системи соціального страхування в Україні порівняно з іншими країнами.

Аналізуючи видаткову частину бюджету Пенсійного фонду України, видно, що у 2020-2022 роках видатки перевищили доходи, що створює дисбаланс. У 2017-2019 роках доходи перевищували видатки, але проблемою є дефіцит Пенсійного фонду України. Розмір дефіциту зріс з 2017 по 2019 рік і становив значну суму, зокрема 133,46 млрд грн у 2019 році.

Цей дефіцит є основною проблемою пенсійної системи України, яку відзначають як українські експерти, так і міжнародні організації. Недостатнє фінансування спричиняє проблеми в пенсійній системі і потребує розгляду та вирішення. (рис. 2.3).

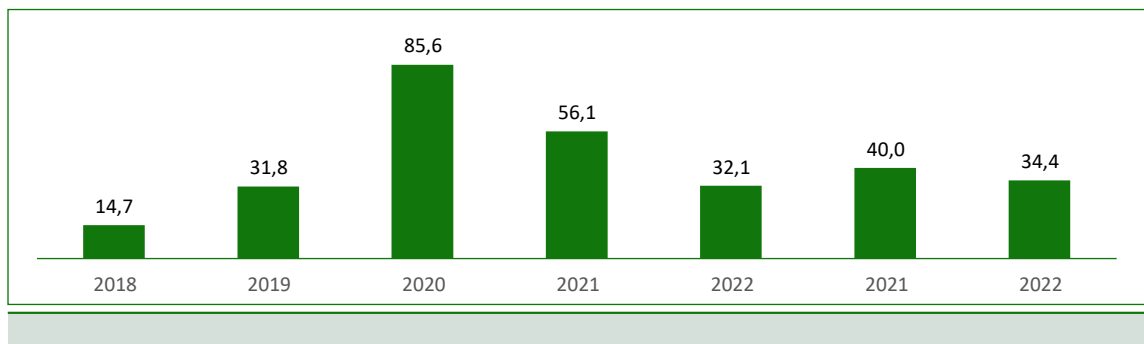


Рисунок. 2.3 – Дефіцит ПФУ, млрд грн.

У 2021 році з Державного бюджету України передбачено ПФУ асигнувань на загальну суму 184,4 млрд грн. Із загального обсягу асигнувань з державного бюджету у 2022 році на покриття дефіциту ПФУ спрямовано 34,4 млрд грн, що на 5,6 млрд грн менше, ніж у 2021 році. Частка дефіциту ПФУ у 2022 році у загальних видатках Фонду становила 7,2%, тоді як у 2021 році – 9,2%, у 2018 році – 33,8%. У розрізі ВВП дефіцит ПФУ становив: у 2022 році – 0,9%, у 2021 році – 1,0%, у 2020 році – 1,0%, у 2019 році – 1,9%, у 2018 році – 3,6% [13].

Таким чином, дефіцит доходів ПФУ зберігається. Джерелом його покриття залишається Державний бюджет. Фінансове навантаження пенсійних видатків на державний бюджет є досить високим. Частка видатків ПФУ у ВВП у 2022 році становила 7,2%, що на 2,0% менше, ніж у 2021 році.

Дотації бюджету ПФУ за рахунок Державного бюджету призвели до вимушеного скорочення видатків на інші програми економічного, соціального, культурного, інноваційного розвитку тощо.

Розглянемо основні причини недоотримання доходів до ПФУ:

- низька ставка внеску на загальнообов'язкове пенсійне страхування та занижений максимальний розмір бази ЄСВ (15 мінімальних зарплат), що порушує вертикальну солідарність у сплаті внесків («багатий платить за бідного») та створює пропорційно високе навантаження на населення з низьким і середнім рівнем доходу.
- неофіційне працевлаштування та сплата ЄСВ від мінімальної заробітної плати, або й менше від неї, так звана «неповна заробітна плата», тобто має місце своєрідне ухилення від сплати внесків.

Ще одна причина – вплив демографічної ситуації: низька народжуваність, висока смертність і масова еміграція.

Науковці Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птахи зазначають, що за даними ООН Україна входить до десятки країн із найвищими темпами скорочення населення (понад 15% до 2050 року).

Слід проаналізувати ще один важливий фактор, який впливає на недоотримання коштів у бюджеті ПФУ – заборгованість із платежів до ПФУ.

Станом на 01.01.2021 загальна заборгованість із платежів до ПФУ та ЄСВ становила 37,6 млрд грн, у тому числі [13]:

- заборгованість зі сплати ЄСВ (за даними ДПС України) – 20,7 млрд грн (54,9% від загальної суми боргу), з них заборгованість фізичних осіб-підприємців 11,8 млрд грн;
- на відшкодування пільгових пенсій – 15,5 млрд грн (41,2%);
- на відшкодування наукових пенсій – 0,1 млрд грн (0,3%);
- за фінансовими санкціями та штрафами – 0,5 млрд грн (1,3%);
- на відшкодування регресних позовів 24,5 млн грн (0,1%);
- заборгованість зі сплати страхових внесків минулих періодів – 0,8

млрд грн (2,2%).

Протягом 2022 року загальна заборгованість із платежів до ПФУ та ЄСВ зросла на 3,7 млрд грн (10,9%), зокрема заборгованість з відшкодування пільгових пенсій зросла на 1,5 млрд грн, зі сплати ЄСВ – на 2,2 млрд грн, у тому числі збільшення заборгованості фізичних осіб-підприємців у порівнянні з 01.01.2022 на 1,8 млрд грн, або 81,3% від загального приросту заборгованості з ЄСВ [13].

Основними причинами зростання заборгованості є:

- несплата фізичними особами-підприємцями зобов'язань за сумами ЄСВ;
- відсутність коштів для фінансування поточних зобов'язань державних підприємств щодо відшкодування фактичних витрат на виплату та доставку пільгових пенсій та погашення заборгованості.

3. Дослідження рівня пенсійного забезпечення в Україні

Показником реального економічного зростання є рівень соціального захисту громадян країни. Перш за все, це рівень пенсійного забезпечення.

Процес реформування українського суспільства, як завжди, не обходиться без низки протиріч, які найгостріше проявляються у пенсійній системі, адже «справжні» пропозиції залишаються лише пропозиціями.

На сьогоднішній день існують такі реалії: значна частина доходів українського населення знаходиться в «тіні», трудова солідарна система несправедлива, пенсії достатньо, щоб уникнути бідності.

Пенсійна система України була сформована на початковому етапі незалежності країни, з прийняттям Закону "Про пенсійне забезпечення" у 1991 році. Однак важливим кроком у реформуванні системи стала ухвалення двох законів у 2003 році: "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та "Про недержавне пенсійне страхування".

Запровадження трьохрівневої системи пенсійного забезпечення відбулося у 2004 році. Ця система передбачає, що майбутні пенсіонери мають самостійно формувати свої пенсії за допомогою трьох незалежних інструментів. Це дозволяє забезпечити баланс пенсійної системи та забезпечити достатній рівень життя майбутніх пенсіонерів.

Перший рівень - солідарна система, яка включає державні пенсії та базові пенсії. Цей рівень ґрунтується на принципах солідарності та субсидіювання, де виплати пенсій та соціальних послуг фінансуються за рахунок коштів Пенсійного фонду України. Тобто всі працюючі люди сплачують внески, щоб забезпечити пенсійні виплати "сучасним" пенсіонерам. При цьому немає накопичення коштів на індивідуальних рахунках для власної пенсії.

Солідарна система є 1-м рівнем пенсійної системи саме тому, що цей рівень забезпечує основний дохід людини після виходу на пенсію.

Джерелами пенсійних виплат є єдиний соціальний внесок (22%), внески до Пенсійного фонду України та дотації з Державного бюджету [1].

Другий рівень – система зберігання. Він передбачає накопичення коштів застрахованих осіб у накопичувальному фонді та здійснення подальшої пенсійної виплати з цих коштів. Накопичені кошти виплачуються тільки власнику рахунку. Джерелами пенсійних виплат є обов'язкові пенсійні внески та доходи від інвестицій.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення. Він, у свою чергу, передбачає отримання пенсійних виплат за рахунок самостійно сформованих накопичень. Основний принцип – добровільність участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у накопиченні коштів для майбутніх пенсій. Джерелами формування пенсійних виплат є внески фізичних або юридичних осіб та інвестиційні доходи.

Другий і третій рівні досить схожі за своєю природою. Обидва передбачають накопичення, але різниця полягає в характері сплати пенсійних внесків. На другому рівні сплата внесків є обов'язковою, а на третьому – добровільною [8]. Солідарна та накопичувальна системи, тобто перші два рівні, складають систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий і третій рівні, у свою чергу, є накопичувальною пенсійною системою [5].

Пенсійна реформа, розпочата у 2004 році, мала суттєво підвищити рівень соціального захисту українських пенсіонерів. Але як тоді, так і зараз реформа не працює в повному форматі. Накопичувальна система не впроваджена, а система недержавного пенсійного забезпечення знаходиться на початковому етапі становлення [8].

Існуюча солідарна система не забезпечує гідного рівня пенсійних виплат, оскільки виплата пенсій «сьогоднішнім» пенсіонерам залежить лише від внесків працюючих. У сучасних реаліях на це впливають демографічні фактори, наприклад, старіння національної держави. А саме: обернена залежність між кількістю пенсіонерів та кількістю працюючих українців (табл.

3.1).

Таблиця 3.1. - Динаміка кількості зайнятого населення, пенсіонерів і середній розмір пенсій

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Темп приросту, %
Кількість зайнятого населення, тис. осіб	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3	0,82
Кількість пенсіонерів, тис. осіб	12296,5	11956,2	11725,4	11470,4	11334,7	-7,82
Середній розмір пенсій, грн	1581,5	1699,5	2479,2	2645,7	3082,9	94,94
Середній розмір заробітної плати, грн	4195	5183	7104	8865	9205	119,43
Коефіцієнт заміщення, %	48,5	43,2	37,9	34,4	27,9	-42,47
Кількість пенсіонерів на 100 осіб зайнятого населення	74,8	73,4	72,6	70,1	68,4	-8,56

За аналізованими періодами розмір середньої пенсії зріс майже в 2 рази. Суттєве зростання зафіксовано в зведенні за 2019 рік. Так само зростання середньої заробітної плати відслідковується станом на 1 січня 2020 року, тобто за 2019 рік. Тобто існує пряма залежність між розміром пенсій та розміром заробітної плати (рисунок 3.1, Додаток В).

Рівень зайнятості в Україні на 1 січня 2022 року становив 33,5%, тобто середня пенсія становить понад третину середньої зарплати. Якщо вірити прогнозам Інституту демографії, кількість працездатного населення буде зменшуватися. А це дає змогу побачити, що меншій кількості працюючих доведеться утримувати ще більшу кількість пенсіонерів. Крім того, значним тягарем для солідарної системи є достроковий вихід на пенсію та відповідне скорочення періоду сплати страхових внесків.

У зв'язку з тим, що не вистачає коштів для покриття пенсійних виплат, є значні дотації з Державного бюджету на покриття дефіциту Пенсійного фонду, в якому немає накопичень саме через ці диспропорції між працюючими та пенсіонерами [12].

Протягом аналізованих періодів Пенсійний фонд України забезпечував виплату пенсій та грошової допомоги не в усіх регіонах України – виняток

становили тимчасово окупована Автономна Республіка Крим та тимчасово непідконтрольні території Донецької та Луганської областей.

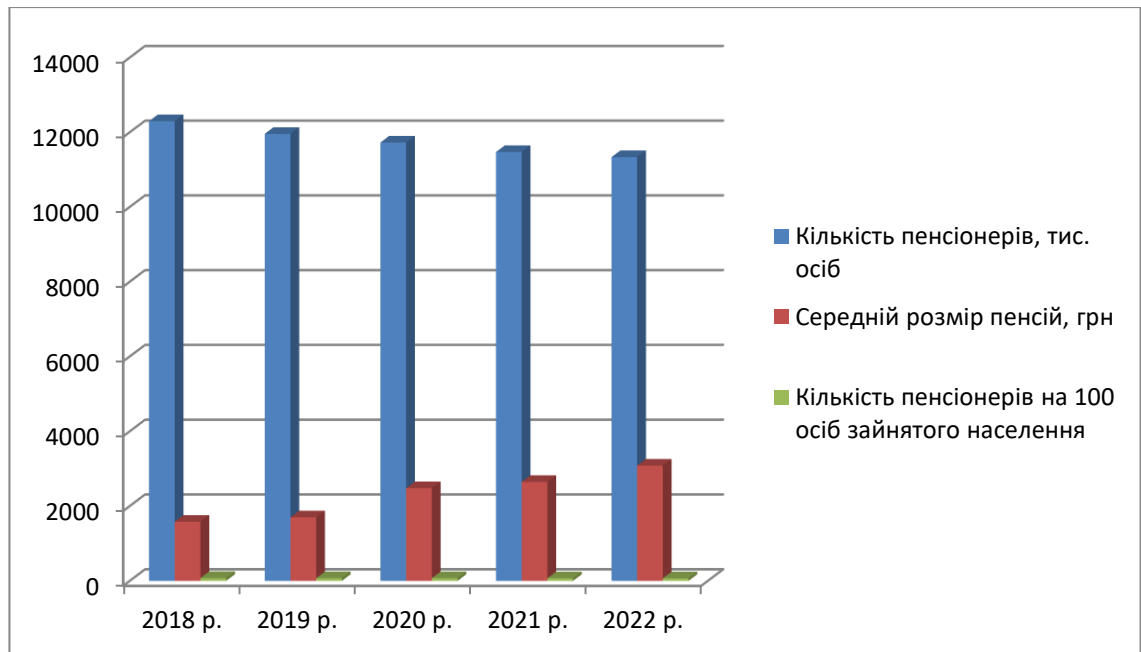


Рисунок 3.1 – Динаміка показників пенсійного забезпечення в Україні

Таким чином, з рисунку ми можемо прослідкувати поступове збільшення середнього розміру пенсій, а також той факт, що у зв'язку з введенням пенсійної реформи, кількість пенсіонерів за 5 років скоротилася.

Пенсії виплачувалися двома способами: через поточні рахунки в банках і через поштові відділення.

Переваги солідарної системи полягають у тому, що вона, по-перше, забезпечує всім верствам населення України мінімальний дохід у разі стійкої втрати працездатності. А, по-друге, його стабільність і нечутливість до впливу ризиків.

Що стосується недоліків, то це відсутність прямої залежності між розміром потенційної майбутньої пенсії та розміром пенсійних внесків. А також небажання та незацікавленість працівників у збільшенні трудового стажу [7].

Дані про середній розмір призначених місячних пенсій наводяться з урахуванням компенсаційних виплат і цільових допомог, передбачених

законодавством представлені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Середній розмір місячної пенсії в Україні за видами

Рік	Середній розмір місячної пенсії (середньостатистична пенсія), яка була виплачена пенсіонерам, що перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн						Кількість пенсіонерів, тис.
	всього			у тому числі, грн			
	в гривнях	курс гривні на середину року (1 липня)	в доларах США (по курсу на середину року)	за віком	за інвалідністю	у разі втрати годувальника	
2018	2526,1	11,7855	129,49	2521,6	2406,5	2303,8	13533,3
2019	2581,5	21,0052	75,29	2573,0	2432,1	2433,1	12147,2
2020	2699,5	24,8284	68,45	2690,3	2545,2	2640,3	12296,5
2021	2828,3	26,0234	70,26	2808,9	2705,9	2803,0	11956,2
2022	3479,2	26,3275	94,17	3556,7	3000,9	3368,0	11725,4

Динаміка розмірів місячної пенсії зображена на рисунку 3.2. (додаток Г).

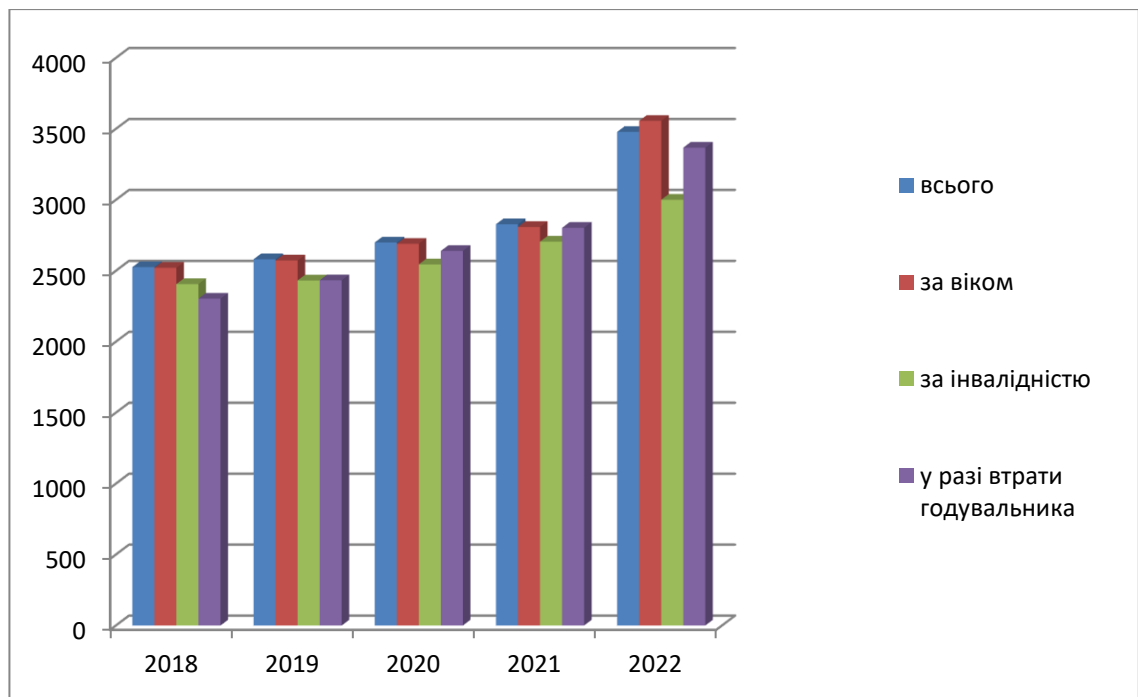


Рисунок 3.2. – Динаміка пенсійного забезпечення України 2018-2022

Таким чином, ми можемо прослідкувати, що розмір пенсій в Україні протягом 5-ти аналізованих років мав постійну позитивну динаміку, найбільше збільшувалася пенсія за віком, найменший приріст можна

спостерігати у пенсійному забезпеченні за інвалідністю.

Проведене дослідження дає підставу зробити висновок, що протягом аналізованого періоду з 2018 р. по 2022 р. уряд щорічно збільшував розмір пенсійних виплат. Тим не менше, при переведенні даного показника у доларовий еквівалент, варто відзначити, що реальне значення середнього розміру пенсійних виплат в Україні зазнало негативних змін та зменшилося за досліджуваний період.

4. Зарубіжний досвід організації пенсійного забезпечення та можливості його імплементації в Україні з метою оптимізації

Поняття «держава добробуту» або «держава соціальної гармонії» використовується в Західній Європі з кінця 1940-х років. [12]. Найважливішою ознакою стану соціального забезпечення є високий рівень соціальної захищеності громадян і високий рівень соціальної захищеності. Досягти цього рівня можна в будь-якій країні, реалізуючи ефективну соціальну політику.

Соціальна політика включає багато суб'єктів, які діють залежно від конкретних суспільних інтересів і мають відповідну правову базу. Це можуть бути державні органи, органи місцевого самоврядування, неурядові організації та громадські об'єднання. Залежно від того, хто встановлює ці відносини і здійснює відповідну діяльність, види соціальної політики можуть бути національними, регіональними або корпоративними. Основним суб'єктом соціальної політики в сучасному світі є держава, яка визначає загальні принципи, стратегічні цілі, завдання, пріоритети, законодавчу базу та здійснює практичну роботу з її реалізації.

Стратегія соціальної політики є планом пріоритетних напрямків для подолання соціальних проблем на кожному етапі. Основна увага зосереджується на випадках приховування трудових відносин, забезпеченні права на працю для осіб, неконкурентоспроможних на ринку праці, легалізації заробітної плати та встановленні повної оплати праці. Важливими показниками ефективної соціальної політики є рівень добробуту населення, освіта та здоров'я, соціальна стабільність та конструктивні стосунки між соціальними групами.

Для аналізу міжнародного соціального забезпечення важливо розглянути зміни в пенсійному законодавстві, пов'язані з реформуванням пенсійної системи окремих країн. Особливий інтерес представляє досвід країн Балтії, наприклад, Латвії, де з липня 2001 року діє трьохрівнева пенсійна

система. (таблиця 4.1).

Таблиця 4.1 – Рівні пенсійної системи Латвії

Рівень	Характеристика
Перший	це система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка охоплює всіх платників соціальних внесків. Сплачені внески спрямовуються на виплату пенсій за віком нинішньому поколінню пенсіонерів
Другий	схема державної накопичувальної пенсійної системи, яка дозволяє її учасникам інвестувати сплачені страхові внески на фінансовому ринку через компанії з управління активами за власним вибором та накопичувати їх для пенсійних виплат
Третій	це схема приватного добровільного страхування, яка надає можливість кожному індивідуально робити додаткові накопичення до своєї пенсії в приватних (недержавних) пенсійних фондах

Джерело - [10].

Основним принципом латвійської системи пенсійного забезпечення є залежність розміру майбутньої пенсії від суми соціальних внесків, сплачених сьогодні. Іншими словами, чим більше людина сплачує у внесках до системи, тим більша буде її пенсія у майбутньому.

Законодавчі зміни, що стосуються пенсійного віку та необхідного страхового стажу для отримання пенсії за віком (I рівень), також відіграють важливу роль у системі пенсійного забезпечення Латвії. Ці зміни встановлюють вік, досягнувши якого громадянин може отримати пенсію, а також необхідну кількість років страхового стажу для отримання повної пенсії.

Такі заходи спрямовані на забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи та врахування демографічних викликів, таких як зростання середнього тривалого життя та зменшення відношення працездатного населення до пенсіонерів. Важливо, щоб система пенсійного забезпечення була стійкою та здатною виконувати свою основну функцію - забезпечувати достойний рівень життя після завершення трудової кар'єри. Так, особи, які проживають у Латвії, мають право на пенсію за віком після досягнення встановленого законом пенсійного віку та певного страхового стажу, протягом

якого сплачувалися страхові внески. Розмір пенсії залежить від тривалості страхового стажу [10].

З 1 січня 2016 року пенсійний вік підвищується щороку на три місяці до 1 січня 2025 року, тобто до досягнення повного пенсійного віку 65 років. Також з 2016 року збільшено пенсійний вік при призначенні пенсії за віком на пільгових умовах. При цьому необхідний страховий стаж має бути не менше 15 років. Також можливе призначення пенсії достроково – за 2 роки до досягнення встановленого законом віку, якщо страховий стаж становить не менше 30 років. При виплаті такої пенсії до досягнення повного пенсійного віку встановлюються такі обмеження:

- непрацюючим особам, яким призначено дострокову пенсію за віком, виплачується пенсія у розмірі 50% призначеного розміру;
- особам, яким призначено дострокову пенсію за віком у період набуття ними статусу соціально застрахованої особи (працюючі пенсіонери або пенсіонери за індивідуальною трудовою діяльністю), така пенсія не виплачується. Крім того, після призначення дострокової пенсії за віком обмежується право на отримання інших соціальних послуг, а саме: на отримання допомоги по безробіттю та пенсії по інвалідності, а також зменшується розмір виплачуваного страхового відшкодування [10].

Функціонування пенсійної системи Естонії. Сьогодні в Естонії право на пенсію за віком має особа, яка досягла 63 років і має стаж не менше 15 років. Пенсійна система Естонії складається з трьох рівнів (таблиця 4.2).

Таблиця 4.2 – Рівні пенсійної системи Естонії

Рівень	Характеристика
Перший	Державна пенсія
Другий	Обов'язкова накопичувальна пенсія
Третій	Додаткова накопичувальна пенсія

Джерело - [33].

З 2004 року в Естонії запроваджено II рівень пенсійної системи, яка базується на попередньому фінансуванні. Кожна працююча особа самостійно накопичує свою пенсію, сплачуючи до Пенсійного фонду 2% від своєї зарплати бруто. До цього держава додає 4% за рахунок 33% соціального податку, який нараховується із заробітної плати працівника. Приклад: якщо загальна зарплата працівника становить 1000 євро на місяць, то, приєднавшись до накопичувальної пенсії, він перераховує 2% або 20 євро на місяць на пенсійний рахунок. Держава додає до цього ще 4%, тобто 40 євро, тож на пенсійний рахунок працівника надходить 60 євро на місяць [57].

Якщо працівник не оформив накопичувальну пенсію, з його заробітної плати нараховується 33% соціального податку, 13% йде на медичне страхування і 20% йде на державну пенсію, яка відразу виплачується нинішнім пенсіонерам. Якщо людина вступила на II рівень, то ті 4%, які пішли на державну пенсію, спрямовуються персонально на забезпечення майбутнього конкретного працівника, і ця частина не виплачується як державна пенсія. Вступ на II рівень є обов'язковим для всіх, хто народився після 1983 року. Особа має право та зобов'язана сплачувати внески за II розрядом з 1 січня року, наступного за роком, у якому їй виповнюється вісімнадцять років. Виплати з II рівня починаються, якщо працівник протягом періоду роботи сплачував внески до цієї системи та досяг пенсійного віку за віком [57].

Початок отримання виплат з накопичувальної пенсії не залежить від отримання державної пенсії за віком. Людина може вибрати, чи отримувати державну пенсію за віком та обов'язкову накопичувальну пенсію одночасно. При цьому особа може спочатку вийти на державну пенсію за віком, відстрочивши вихід на обов'язкову накопичувальну пенсію, або навпаки. Виплати здійснюються страховою компанією на підставі пенсійного контракту. Якщо накопичених грошей для цього недостатньо, можлива одноразова виплата всієї суми [57].

Відповідно до закону про податок на прибуток, неоподатковуваний дохід державної пенсії дорівнює 2640 євро на рік або 220 євро на місяць. Тому

частина пенсії, яка перевищує 220 євро на місяць, підлягає оподаткуванню. При цьому як працюючі, так і непрацюючі пенсіонери мають право на загальний неоподатковуваний дохід, який дорівнює 1848 євро на рік або 154 євро на місяць. Таким чином, пенсіонер може отримувати виплати I і II рівнів без оподаткування до 374 євро на місяць. Та частина виплат I та II рівнів, яка перевищує 374 євро на місяць, підлягає оподаткуванню [33].

Що стосується практики розвитку пенсійної системи в Польщі, то в цій країні в 1999 році була запроваджена нова пенсійна система, яка складається з першого рівня - програми з номінально фіксованими внесками, обов'язкового другого рівня індивідуальних рахунків і добровільного третього рівня: пенсійних накопичувальних рахунків. З травня 2011 року створено нові субрахунки першого рівня, на які поповнюються внески, які раніше спрямовувалися на другий рівень. Фізичні особи, які беруть участь у другому рівні, сплачують 6,84% до номінально фіксованого плану внесків і 2,92% до індивідуальних рахунків. Тільки на програму з номінально фіксованими внесками роботодавці роблять додатковий внесок у розмірі 9,76%. Фізичні особи, які припиняють участь у другому рівні, вносять повний внесок у розмірі 9,76% до програми з номінально фіксованими внесками [24].

1 лютого 2016 року вступив в силу новий закон про пенсійну реформу, згідно з яким обов'язковий другий рівень індивідуальних рахунків став добровільним для всіх нових працівників. Ця реформа дозволила поточним учасникам відмовитися від другого рівня та перевести кошти на їх рахунках до державного першого рівня - програми з номінально фіксованими внесками. Крім того, інвестиції в державні облигації, що були у володінні відкритих пенсійних фондів другого рівня, були перенесені на перший рівень, який перебуває під контролем Державної установи соціального страхування Польщі. За оцінками уряду, ці зміни гарантують працівникам стабільний дохід після виходу на пенсію та сприятимуть зменшенню державного боргу країни.

Відповідно до реформи, пенсійний вік в Польщі становив 65 років і 4 місяці для чоловіків (поступове підвищення до 67 років до 2022 року) і 60 років

і 4 місяці для жінок (поступове підвищення до 67 років до 2040 року). Проте 16 листопада 2018 року Сейм Польщі проголосував за зниження пенсійного віку до 65 років для чоловіків і 60 років для жінок.

Звернемося до інновацій, запроваджених у деяких країнах Південної Європи, таких як Іспанія. У Іспанії 23 грудня 2013 року набув чинності новий закон, який встановив поняття "коефіцієнта стабільності". Цей коефіцієнт пов'язує початковий розмір пенсії зі зміною тривалості життя та змінює порядок індексації державних пенсій. Ці заходи були запроваджені з метою вирішення зростаючого дефіциту пенсійної системи країни, спричиненого швидким старінням населення, закінченням робочого життя покоління "бебі-буму" та збільшенням очікуваної тривалості життя. За оцінками уряду, ці заходи дозволяють збалансувати внески та виплати в державній пенсійній системі в короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Основні положення закону передбачали поступове підвищення пенсійного віку з 65 до 67 років і збільшення страхового стажу, необхідного для отримання повної пенсії, з 15 до 25 років. Починаючи з 2021 року, коефіцієнт стабільності базується на очікуваній тривалості життя після досягнення пенсійного віку протягом 5 років. Цей коефіцієнт застосовується лише один раз при призначенні пенсій і переглядається кожні 5 років. Згідно з аналізом, розмір початкової пенсії може зменшуватися в середньому на 5% кожні 10 років.

Крім того, новий закон впровадив новий метод індексації, згідно з яким пенсії коригуються на основі співвідношення доходів системи соціального страхування (внесків) до витрат (пенсійних виплат) за останні 5 років та прогнозу на наступні 5 років. Цей метод повинен зберегти 33 мільярди євро до 2022 року. У січні 2016 року пенсії були підвищені на 0,25%. Раніше пенсійні виплати збільшувалися щорічно залежно від зміни індексу споживчих цін.

Давайте розглянемо досвід Франції. У 2013 році Національні збори Франції схвалили державну пенсійну реформу, яка передбачає поступове збільшення ставок внесків і необхідну кількість років страхових внесків для

отримання права на пенсію. Очікується, що ці заходи допоможуть зберегти стабільність пенсійної системи, оскільки без них дефіцит пенсійного фонду зростатиме з 14 мільярдів євро до 2040 року удвічі.

Однією з основних причин дефіциту пенсійної системи в Франції є старіння населення. У 2040 році коефіцієнт демографічного навантаження, тобто кількість працюючих на одного пенсіонера, знизиться до 1,4:1, порівняно зі співвідношенням 1,7:1 в 2011 році. При цьому очікувана тривалість життя чоловіків і жінок очікується збільшитися на 4 роки (до 84,4 років для жінок і 77,5 років для чоловіків у 2010 році).

Крім того, реформа передбачає введення системи балів для працівників, які піддаються впливу одного з десяти "важких" факторів, визначених у трудовому кодексі, наприклад, екстремальні температури, механічні коливання, монотонна робота або нічна зміна. З січня 2017 року працівники, які піддаються впливу цих факторів, заробляють бали, які можуть використовуватися для професійного навчання для переходу на менш напружену роботу та отримання повної оплати протягом періоду переходу на скорочений р обочий день. Працівники у віці 55 років і старше можуть використовувати ці бали для сплати внесків та виходу на пенсію достроково, починаючи з 58 років.

Також до особливостей пенсійної реформи у Франції можна віднести:

- зміна правил зарахування сплачених страхових внесків (див
- такі періоди, як відпустка по вагітності та пологах, професійне навчання, безробіття, навчання та неповна зайнятість);
- спрощення доступу до інформації. Починаючи з 2018 року, кожна застрахована особа має єдиний електронний кабінет, в якому відобразатиметься вся пенсійна інформація, а саме: історія сплати страхових внесків та прогностичні пенсійні виплати за різними програмами (солідарна пенсійна система та обов'язкові додаткові професійні пенсії);
- створення нового комітету з оцінки пенсійної системи. Комітет

складається з чотирьох експертів з питань пенсійного забезпечення, який здійснює постійний контроль за системою і, у разі виникнення проблем, повинен запропонувати коригувальні заходи [25].

Характеристика розміру середньої пенсії та умови отримання виплат станом на січень 2023 року підсумовані в таблиці 4.3.

Таблиця 4.3. - Характеристика розміру середньої пенсії та умови отримання виплат в країнах Європи та Україні станом на січень 2023

Країна	Вік виходу на пенсію, жінки-чоловіки, років	Середня пенсія, дол. США	Відрахування з заробітної плати, %	Мінімальний трудовий стаж, років
Німеччина	63-67	1400	20	40
Великобританія	60-65	900	20	40
Франція	65-67	1200	20	40
Данія	67	1800	35-50	40
Швеція	65	1000	18,5	40
Норвегія	67	2000	25	40
Польща	60-65	460	19,5	15-20
Іспанія	65	900	18	37
Україна	60-65	143	22	30

Таким чином, ми можемо прослідкувати той факт, що в Україні найнижчий рівень пенсійного забезпечення в доларовому еквіваленті, хоча умови пенсійного відрахування можна вважати середньоєвропейським. Суттєве відставання рівня середньої пенсії (3500 грн) від прожиткового мінімуму (станом на 2023 рік нормою, встановленою урядом є 7000 грн), пояснюється низьким рівнем середньої заробітної плати та суттєвою тінізацією економіки.

Таким чином, аналіз різних пенсійних систем дає змогу відзначити, що необхідність змін у цих системах була продиктована великою кількістю факторів різного ступеня впливу – старіння населення, демографічні проблеми, економічні та політичні негаразди.

Порівняльний аналіз середньої частки пенсій з різних рівнів пенсійної системи у зарубіжних країнах та в Україні зображено на рисунку 4.1.

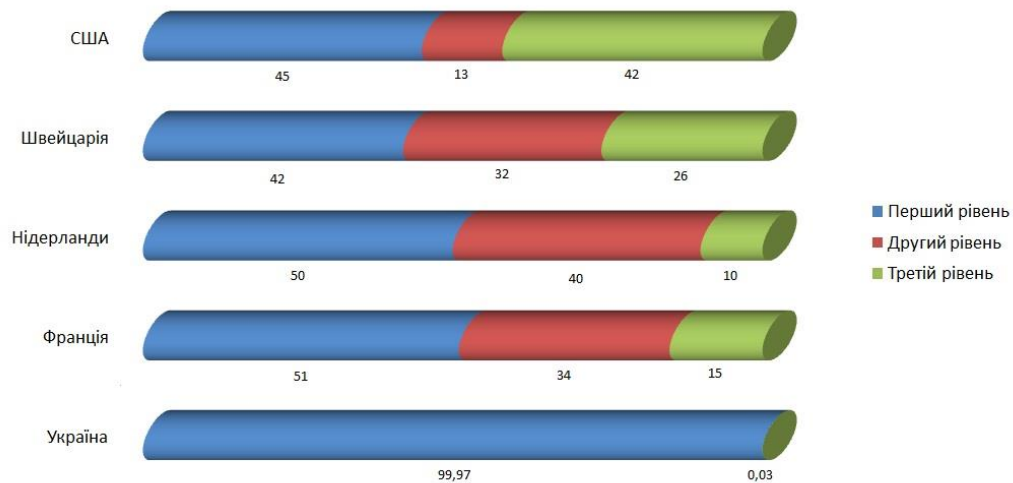


Рисунок 4.1. – Середня частка пенсії з різних рівнів пенсійної системи, у деяких країнах світу (%)

Важливо відзначити, що побудова пенсійної системи сучасної держави має ґрунтуватися на принципі справедливості. У наш час суспільство дедалі більше усвідомлює цінність людського життя, необхідність сталого розвитку, оцінку людського капіталу, важливість повноцінного та гармонійного розвитку кожної особистості, її фізичних, моральних та духовних здібностей, а також необхідність створення умов для самореалізації людського потенціалу, що потребує об'єктивного та своєчасного визначення основних стратегічних напрямів та пріоритетів соціального розвитку України. [31]. Підвищення якості життя населення – нагальна потреба сучасної України.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що сьогодні ключовим завданням для України в цій сфері є забезпечення чіткого визначення моделі пенсійної системи, необхідної економічної бази для її розвитку. Крім того, необхідно подолати популістський, декларативний характер дій органів державної влади в питаннях пенсійного забезпечення. Особливо це стосується спекуляцій на цьому питанні під час виборчих

кампаній. Успіх пенсійної реформи є важливим кроком у наближенні України до європейських стандартів стабільного соціального розвитку.

Пенсійну реформу в Україні намагаються провести майже 20 років. Однак ефективного результату поки не видно. На сучасному етапі можна виділити такі проблеми розвитку пенсійної системи України: незбалансованість бюджету ПФУ; складна демографічна ситуація; низький рівень пенсій більшості осіб, які досягли пенсійного віку; високий рівень «тінізації» економіки; макроекономічний стан держави (інфляція, безробіття, кризи); політичний популізм. Серед основних пріоритетів, які дозволять вирішити проблеми пенсійної системи соціального захисту населення, доцільно виділити:

- необхідність усунення (зменшення) дефіциту бюджету ПФУ шляхом збільшення максимального розміру бази нарахування ЄСВ з 15 до 25 мінімальних заробітних плат, тобто до 125 тис. грн., та запровадження регресивної шкали сплати ЄСВ з заробітної плати. у разі перевищення граничного розміру ЄСВ зменшується на 5-10% розміру заробітної плати, що перевищує максимальну базу нарахування;
- законодавчо встановити вимоги щодо сплати ЄСВ для керівників підприємств у розмірі не менше трьох мінімальних заробітних плат;
- запровадити в законодавстві про працю чітке грошове вираження «одиниці праці», що дозволить застосовувати підприємствам і організаціям принципи диференціації оплати праці залежно від складності, кваліфікації та відповідальності праці та ліквідувати так-звану «рівність».;
- створити умови для запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи, враховуючи той факт, що відповідний законопроект уже зареєстрований і активно просувається у парламенті;

- оптимізувати розміри трудових і соціальних пенсій, виплачуючи їх із солідарної пенсійної системи як основної, у розмірі не нижче прожиткового мінімуму та не більше 10 прожиткових мінімумів, за принципом прямої залежності пенсії. виплати по страховці. нагороди;
- скасувати необґрунтовані пільги;
- скасувати дострокову виплату пенсій окремим категоріям громадян до досягнення ними пенсійного віку;
- забезпечити динаміку зростання заробітної плати в економіці країни; зменшити соціальне навантаження;
- враховуючи багаторічний досвід європейських країн, збільшити відрахування ЄСВ до 38%;
- концентрація введення ЦВД у БФО. Це дасть змогу своєчасно та в повному обсязі відслідковувати надходження ЄСВ, посилити контроль за нарахуванням та сплатою внесків, застосовувати адміністративні штрафи до посадових осіб страховальників, всебічно надавати методичну допомогу роботодавцям у нарахуванні ЄСВ для відновлення прав застрахованих осіб. ;
- ввести зміни до статті 165-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині збільшення кількості санкцій за несвоєчасну сплату ЄСВ до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (з грудня 2022 року неоподатковуваний мінімум доходів громадян становить 17,00 грн.);
- вирішувати спори про стягнення заборгованості з відшкодування підприємствами фактичних витрат на виплату та доставку пенсій, призначених на пільгових умовах за списками №1 та №2, у спрощеному порядку шляхом доповнення ст.263 ст. Цивільний кодекс. б): «стягнення заборгованості ПФУ з відшкодування підприємствами фактичних витрат на виплату та доставку пенсій, призначених на пільгових умовах за списками № 1 та № 2,

відповідно до пунктів «а» і «б» - » у «Статті 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення».

Пропозиція може бути врахована при розробленні та реалізації фінансово-економічної політики щодо вдосконалення пенсійної системи. Хочеться вірити, що в найближчі роки ми зможемо вийти на більш високий рівень соціального захисту, а головне – задовольнити прагнення, надії та сподівання людей, які досягли пенсійного віку і старше, зробити їх щасливішими.

Незважаючи на свої переваги та недоліки, солідарна система не здатна забезпечити повноцінний рівень життя пенсіонерів, тому поступово зменшує свою вагу та потребує реформування. Солідарна система збанкрутіла і не може сама себе утримувати, тому держава, виступаючи гарантом, взяв її на власну підтримку. Але це лише означає, що як самостійна пенсійна система вона не є платоспроможною і неефективною [5].

Зменшення частки «тіньової» економіки та збільшення кількості офіційно працевлаштованих громадян є важливими кроками для збільшення надходжень до Пенсійного фонду України. «Тіньова» заробітна плата пояснюється тим, що більшість працівників позитивно ставляться до неофіційної заробітної плати, оскільки не вірять, що повний розмір соціальних внесків сьогодні істотно вплине на їх потенційну майбутню пенсію. Хоча за це вони втрачають право на гарантії щодо пенсійного та соціального забезпечення [9].

Так, за даними Державної служби статистики України, у першому півріччі 2021 року неофіційно працював кожен четвертий. Причому найбільше неоформлених працівників було у сільському господарстві (42,3%), торгівлі (17,9%) та будівництві (16,1%) [2].

Отже, можна виділити наступні основні проблеми пенсійної системи України:

- низький рівень пенсійних виплат;
- загострення демографічної ситуації;

- значна кількість «тіньових» працівників, через що Пенсійний фонд України недоотримує доходи;
- незбалансованість бюджету Пенсійного фонду України.

Сьогодні відбувається реформа, але лише першого рівня пенсійної системи. А саме: підвищення пенсійного віку, обмеження пенсій працюючим пенсіонерам, недопущення дострокового виходу на пенсію та ін. Деякі кроки лише на стадії обговорення. Все це викликає невдоволення українських громадян. Негативну реакцію простежує саме підвищення пенсійного віку, адже більшість потенційних пенсіонерів до нього не доживає. Негативно ставляться і до обмеження пенсій для працюючих пенсіонерів, оскільки потреба працювати не виникає з достатнього рівня життя. Тому виникає потреба в додатковому заробітку [9].

Поліпшення пенсійного забезпечення можна досягти шляхом скорочення неформальної зайнятості та прихованого безробіття; відмови від створення додаткових благ, які обтяжують солідарну систему; зміцнення фінансової спроможності пенсійної системи України, введення обов'язкового пенсійного забезпечення та страхування.

Тобто основними пріоритетами мають стати зниження рівня безробіття, збільшення кількості нових робочих місць, зниження рівня корупції за рахунок застосування штрафних санкцій, що призведе до скорочення «тіньового» сектору на ринку праці, зниження рівня корупції за рахунок штрафних санкцій. підвищити фінансову грамотність молоді з метою активізації 2-го та 3-го рівнів пенсійної системи.

Україні вкрай необхідна якісна та ефективна пенсійна реформа з метою посилення соціального захисту громадян, які отримали статус пенсіонера, з метою забезпечення гідного рівня життя за рахунок сталого розвитку пенсійної системи України [12].

Існуюча пенсійна система в Україні, яка складається з солідарного загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і добровільного недержавного пенсійного забезпечення, вважається неефективною з кількох

причин. По-перше, демографічні зміни призводять до збільшення кількості літніх людей і відносного зменшення чисельності населення працездатного віку. Це призводить до зростання фінансового навантаження на активне населення і погіршення фінансової стабільності пенсійної системи, зокрема її солідарно-страхової складової. Внаслідок цього зростає дефіцит коштів Пенсійного фонду України, який потребує додаткових дотацій з державного бюджету або може спричинити низький рівень пенсійних виплат.

По-друге, низький рівень залучення населення до системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення є проблемою. Низька економічна активність населення, висока безробіття, поширення неформальної зайнятості та нелегальної праці призводять до того, що кількість платників внесків майже рівна кількості пенсіонерів, навіть за відносно сприятливих демографічних умов.

Третя причина недоцільності пенсійної системи пов'язана з нерозвинутим фінансовим сектором. Низький рівень доходів, макроекономічна нестабільність, висока інфляція і негативний досвід минулих років призводять до низької довіри до фінансових установ і відсутності мотивації населення зберігати кошти в довгострокових заощадженнях.

Крім того, відсутність механізмів для упереджувальних заходів та контролю за суб'єктами ринку недержавного пенсійного забезпечення також ускладнює ситуацію.

Отже, для поліпшення пенсійного забезпечення в Україні необхідно впровадити обов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення як додатковий елемент системи. Це допоможе формувати пенсійні накопичення та збільшити сукупний коефіцієнт заміщення, який є головним показником достатності пенсійних виплат.

З метою розрахунків обсягів активів системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення як основного джерела фінансування діяльності Накопичувального фонду приймалися до уваги наступні припущення (таблиця 4.4 та таблиця 4.5):

Таблиця 4.4. – Макроекономічні припущення при розрахунку розмірів внесків

Період розрахунків	2020-2030
Середньорічна чисельність платників внесків	12,248,000
Кількість КУА - учасників	10
Розмір комісії Адміністративного офісу	0.10%
Зростання реального ВВП, середньорічне	3.80%
Зростання реальної зарплати, середньорічне	4.0%
Зростання номінальної зарплати, середньорічне	9.00%
Інфляція середньорічна	4.50%
Реальна інвестиційна дохідність (вкл. 0,6% на адміністративні видатки)	1.9%
Середній розмір внеску до другого рівня	7%
Рівень безробіття	7.40%
Жіноча середня зарплата у % до чоловічої	80%
Частка зайнятих, які сплачують внески	73%
Накопичені активи в % до ВВП на кінець періоду	19.40%

Таблиця 4.5. – Демографічні припущення при розрахунку розмірів внесків

	2020	2025	2030
Очікувана тривалість життя при народженні, років			
чоловіки	68.6	69.7	70.5
жінки	77.2	77.7	78.2
Очікувана тривалість життя при досягненні 60-річного віку, років			
чоловіки	16.8	17.3	17.7
жінки	21.2	21.5	21.9
Сумарний коефіцієнт народжуваності			
дітей на 1 жінку	1.60	1.62	1.64

На підставі даних демографічної ситуації в країні та прогнозів макроекономічного розвитку країни отримані наступні результати прогнозних обсягів системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення (таблиця 4.6 та таблиця 4.7).

Таблиця 4.6. – Прогнозні результати обсягів системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення

	2020	2030	2040	2050	2060	2070
Чисельність платників внесків						
Тисяч осіб	11,32 9	10,522	9,812	8,559	7,508	7,194
Фінансові показники у цінах поточного року, мільйонів грн						
Страхові внески	24,67 6	311,950	649,628	854,074	1,118,21 8	1,592,05 1
Накопичені активи працівників	25,20 5	1,791,4 31	7,550,5 28	14,037,6 31	23,230,1 13	34,188,2 92
Фінансові показники у % до ВВП						
Страхові внески	0.6%	3.4%	4.2%	4.1%	4.0%	4.2%
Накопичені активи працівників	0.6%	19.3%	49.4%	67.2%	82.2%	89.8%
Коефіцієнт заміщення (у % до середнього розміру номінальної зарплати поточного року, з урахуванням індексації)						
Чоловіки	0.0%	2.1%	7.3%	13.8%	18.3%	20.7%
Жінки	0.0%	1.1%	4.7%	9.8%	13.1%	14.6%
Середній розмір анuitетної виплати з другого рівня з урахуванням індексації на майбутню інфляцію						
Чоловіки	0	508	3,215	9,164	18,136	30,566
Жінки	0	267	2,085	6,518	12,977	21,523

Подальший вектор реформування української пенсійної системи має два шляхи. Або абсолютна відмова від солідарної системи та «зрівнялівка» всіх за принципом «хто скільки заробив, той і отримав», що стимулюватиме націю «заробляти пенсію». Або все-таки не відмова від 1-го рівня пенсійної системи, а її конструктивна зміна з урахуванням демографічних чинників та особливостей країни.

Таблиця 4.6. – Прогнозні результати обсягів системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення

	2020	2030	2040	2050	2060	2070
Зростання реального ВВП	4.0 %	3.2 %	1.2 %	1.1 %	1.0 %	1.0%
Номінальний ВВП, млрд грн	4,19 2	9,29 5	15,2 98	20,8 96	28,2 63	38,05 7
Фонд заробітної плати, млрд грн	1,33 0	2,80 2	4,79 6	6,30 5	8,25 5	11,75 3
Фонд зарплати + нарахування ЄСВ у % до ВВП	39%	37%	38%	37%	36%	38%
Зростання реальної зарплати	4.3 %	3.9 %	2.2 %	2.1 %	2.0 %	2.0%
Інфляція	6.5 %	4.0 %	2.0 %	2.0 %	2.0 %	2.0%
Номінальна заробітна плата, грн	10,8 87	24,6 99	44,1 23	66,5 02	99,2 55	147,4 88
Річний темп приросту зарплати, %	11.0 %	8.1 %	4.2 %	4.1 %	4.0 %	4.0%
Розмір внеску, %	2.0 %	12.0 %	15.0 %	15.0 %	15.0 %	15.0 %

Тому необхідно підвищити внутрішню справедливість солідарної системи, забезпечити раціональне використання її коштів, ввести в дію всі три рівні пенсійної системи та збільшити розмір доходів на всіх її рівнях [10].

Висновки

В рамках написання кваліфікаційної роботи нами було сформовано наступні висновки:

Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, відповідальним за управління фінансами пенсійного забезпечення. Його діяльність спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Пенсійний фонд керується Конституцією та законами України, актами Президента та Кабінету Міністрів України, а також Положенням про Пенсійний фонд України. Він узагальнює практику застосування законодавства в своїй сфері, розробляє пропозиції щодо його вдосконалення і вносить їх на розгляд Президента та Кабінету Міністрів. Пенсійний фонд організовує виконання законодавчих актів та здійснює контроль за їх виконанням.

Управління діяльністю Пенсійного фонду здійснює правління, склад якого затверджується Кабінетом Міністрів. Голову правління та його заступників призначає Президент України.

Кошти Пенсійного фонду України зберігаються на окремих рахунках і використовуються тільки для призначених цілей. Вони не можуть бути вилучені з фонду. Виплата пенсій здійснюється безпосередньо через відділення зв'язку або ощадні каси, де пенсіонери отримують свої пенсії.

Проведено аналіз доходів і видатків Пенсійного фонду України. Згідно з проведеним аналізом визначено, що загальні надходження до Пенсійного фонду протягом 2016-2022 років постійно зростали і у 2022 році сума надходжень склала 466,3 млрд грн. Це майже в 2 рази більше, ніж у 2016 році, і на 31,4 млрд грн, або на 7,2% більше, ніж у 2021 році. Загалом це позитивна тенденція, але потрібно більше уваги приділяти формуванню структури доходів Пенсійного фонду України та зосередити всі зусилля на збільшенні частки власних доходів порівняно з часткою коштів, що виділяються з державного бюджету.

Досліджено рівень пенсійного забезпечення в Україні. Можна виділити наступні основні проблеми пенсійної системи України:

- низький рівень пенсійних виплат;
- загострення демографічної ситуації;
- значна кількість «тіньових» працівників, через що Пенсійний фонд України недоотримує доходи;
- незбалансованість бюджету Пенсійного фонду України.

Сьогодні відбувається реформа, але лише першого рівня пенсійної системи. А саме: підвищення пенсійного віку, обмеження пенсій працюючим пенсіонерам, недопущення дострокового виходу на пенсію та ін. Деякі кроки лише на стадії обговорення. Все це викликає невдоволення українських громадян. Негативну реакцію простежує саме підвищення пенсійного віку, адже більшість потенційних пенсіонерів до нього не доживає. Негативно ставляться і до обмеження пенсій для працюючих пенсіонерів, оскільки потреба працювати не виникає з достатнього рівня життя. Тому виникає потреба в додатковому заробітку.

Узагальнено міжнародний досвід реформування пенсійної системи та визначено можливості її адаптації в Україні.

Поліпшення пенсійного забезпечення можна досягти шляхом скорочення неформальної зайнятості та прихованого безробіття; відмови від створення додаткових благ, які обтяжують солідарну систему; зміцнення фінансової спроможності пенсійної системи України, введення обов'язкового пенсійного забезпечення та страхування.

Перелік використаних джерел

1. Аналітичні матеріали про стан виконання органами Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області покладених на них завдань за 2020 р., м. Дніпро: ГУ ПФУ в Дніпропетровській області, 2021. 58 с.
2. Аудиторський звіт за результатами державного фінансового аудиту Пенсійного фонду України за період з 1 січня 2018 р. по 31 грудня 2020 р. № 04-24/10 від 23 жовтня 2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/145191>.
3. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. / М. Д. Бойко. – Київ, Олан, 2004. – 311 с.
4. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: Навч. посіб. / Н. Б. Болотіна. – Київ : Знання, 2011. – 615 с.
5. Бюджетний Кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
6. Герасимів Т. Право соціального забезпечення України. Загальна частина / Т. Герасимів. – Дніпропетровськ : ВФ «Відродження», 2006. – 227 с.
7. Електронна система оприлюднення інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Proekty-rehuliatornykh-aktiv/24182.html>.
8. Європейський кодекс соціального забезпечення: Міжнародний документ Ради Європи від 16 квітня 1964 р. № ETS № 48 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329.
9. Зміни у пенсійному забезпеченні Латвії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vsaa.lv/ru/uslugi/pensioneramsenioram>.
10. Іванов В. М. Історія держави та права України: Навч. посіб. / В. М. Іванов – Київ, 2002. – Ч. I – 264 с.
11. Ільчук Л. Світовий досвід моделей соціальної політики та можливість їх

- використання в Україні / Л. Ільчук // Вісник Пенсійного фонду України. – 2018. – № 7. – С. 4 – 9.
12. Історія створення / Історія фонду / Історія становлення. Головне управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області. Інформаційна сторінка вебпорталу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/dp/>.
13. Калюга Є. Історичний аспект розвитку пенсійної системи в Україні / Є. Калюга, В. Оверчук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2019. – № 10 – С. 4 -8.
14. Каптар Г. Г. Пенсійне забезпечення за віком в умовах пенсійної реформи: сучасний стан та шляхи вдосконалення / Г. Г. Каптар // Форум права. – 2019. – № 4. – С. 167 – 174. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2019_4_31.pdf.
15. Коваль О. Щодо запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи / О. Коваль // Вісник Пенсійного фонду України. – 2018. – № 6. – С. 14 – 17.
16. Конвенція Ради Європи Про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
17. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. : зі змінами. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%-вр>.
18. Корнацька Р. М. Реалії та перспективи пенсійного забезпечення в Україні. Світ фінансів. 2023. № 3. С. 30–35. URL: <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/view/741/749>
19. Минюк О. Ю., Минюк Д. І. Пенсійна реформа в Україні: реалії та вимоги сьогодення. Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2019. № 1. С. 103–109. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2481/1/2315_IR.pdf
20. Нововведення у пенсійній системі Іспанії. База даних Міжнародної

- організації праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/intl_update/2018-01/index.html.
21. Нововведення у пенсійній системі Польщі. База даних Міжнародної організації праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/intl_update/2018-03/index.html.
22. Нововведення у пенсійній системі Франції. База даних Міжнародної організації праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/intl_update/2018-01/index.html.
23. Опришко В. Ф. Правознавство: Підручник / В. Ф. Опришко, Ф. П. Шульженка С. І. Шимон. – Київ, КНЕУ, 2003. – 767 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buklib.net/books/21888/>.
24. Офіційний веб-сайт Пенсійний фонд України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/index>.
25. Парламентська Асамблея Ради Європи Результати огляду Європейських пенсійних систем, 2020 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2012/VIL>.
26. Пенсійна система Республіки Македонія. Інвестиції та пенсії в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ipe.com/pensions/pensions in/cee/pensions in central and eastern europethe living organism of macedonian pensions a decade after reforms/10006096.article](http://www.ipe.com/pensions/pensions%20in%20cee/pensions%20in%20central%20and%20eastern%20europethe%20living%20organism%20of%20macedonian%20pensions%20a%20decade%20after%20reforms/10006096.article).
27. Питання Міністерства праці та соціальної політики України : указ Президента України від 20 квітня 2005 р. № 679 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
28. Питання Пенсійного фонду України : постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 1994 р. № 345 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
29. Піщуліна О. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. // [електронний ресурс] - Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019-PENSII.pdf>.

30. Положення про головні управління Пенсійного фонду України в Автономній республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, затверджене Постановою правління Пенсійного фонду України від 22 грудня 2016 р. № 28-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: rfu.gov.ua.
31. Положення про головні управління Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі : постанова Пенсійного фонду України від 27 червня 2002 р. № 11-2 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
32. Про державні пенсії : закон СРСР від 14 липня 1956 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
33. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : закон України від 9 червня 2003 р. № 1058–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
34. Про затвердження переліку показників сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для інформування Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2011 р. № 644 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
35. Про затвердження плану заходів на 2018 – 2019 роки з реалізації Стратегії подолання бідності : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2018 р. № 573–р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>.
36. Про затвердження прожиткового мінімуму на 2005 рік : Закон України від 19 жовтня 2004 р. № 2089 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
37. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: закон України від 8 липня 2011 р. № 3668 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
38. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування : закон України

- від 26 червня 1997 р. № 400 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
39. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкового державне соціальне страхування : закон України від 8 липня 2010 р. № 2464 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
40. Про Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні : указ Президента України від 13 квітня 1998 р. № 291/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
41. Про пенсійне забезпечення : закон України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
42. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : закон України від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
43. Про прожитковий мінімум : закон України від 15 липня 1999 р. № 966-ХІV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
44. Про створення Пенсійного фонду України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 1992 р. № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
45. Про схвалення Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2022 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2018 р. № 672 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
46. Рудик В. К., Олексійко В. С. Стан реформування пенсійної системи в Україні. Облік і фінанси. 2018. № 4. С. 106–113.
47. Синява Л. В. Проблеми регулювання оплати праці та шляхи їх вирішення в Україні / Л. В. Синява // Регіональна економіка. – 2021. – № 1. – С. 171 – 177.
48. Система пенсійного забезпечення: сьогодні і завтра: коментар застосування Закону України «Про загальнообов'язкове державне

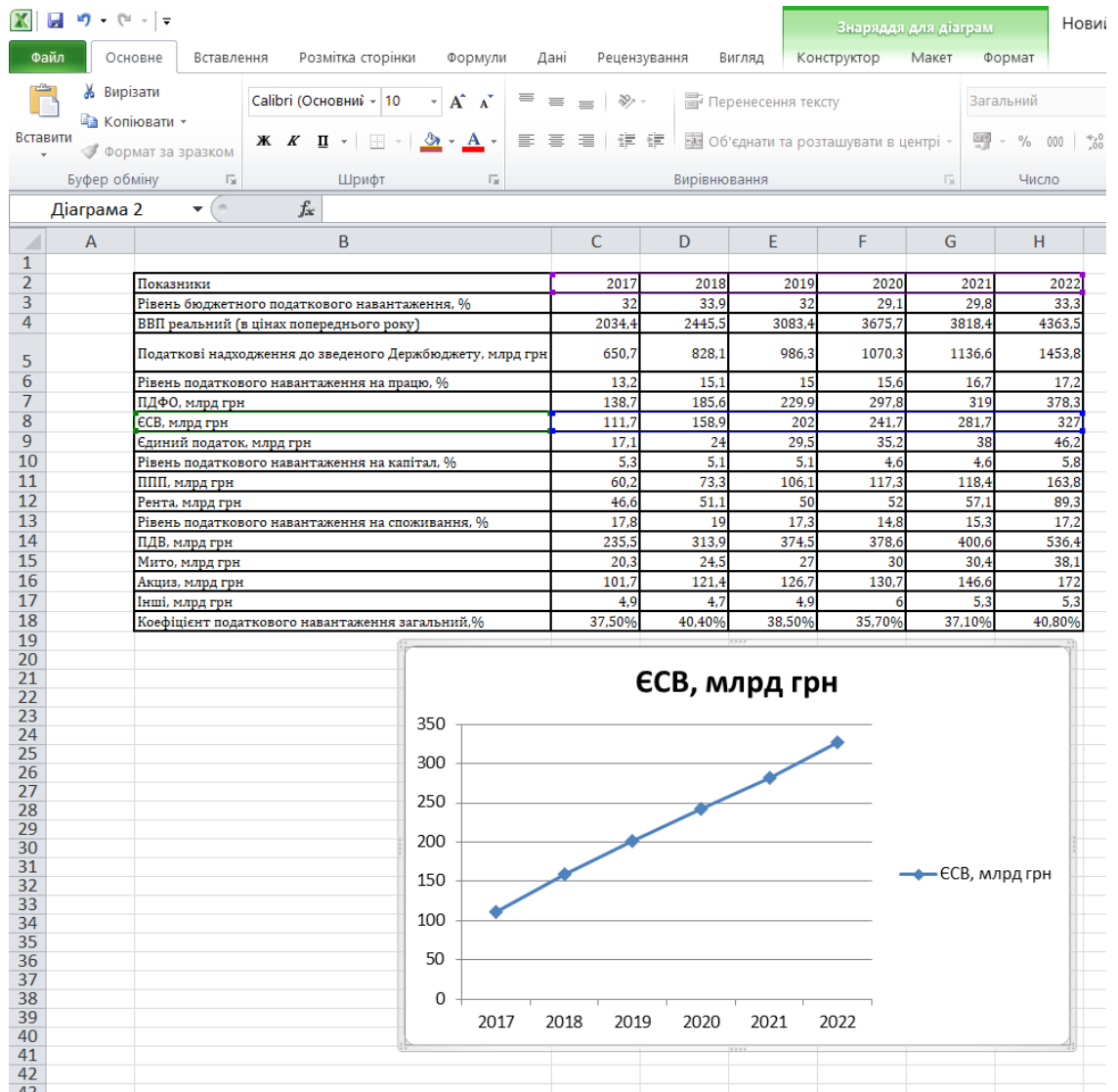
- пенсійне страхування» / Б. О. Зайчук, В. С. Никитенко, В. І. Семендяєва. Київ : Формат, 2004. 345 с.
49. Сімкіна О. В. Основні засади та історичні етапи становлення й розвитку соціального забезпечення (на прикладах країн Європи та України) / О. В. Сімкіна // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – Вип. 4 (31). – 468 с. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpdu/2010_4/doc/3/22.pdf.
50. Скасування прив'язки мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму – одне зі стратегічних рішень // Пенсійний кур'єр. – 2018. – № 27. – стр 1.
51. Стан реформування пенсійної системи в Україні / В. К. Рудик, В. С. Олексійко // Облік і фінанси. – № 4 (74). – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2018_4_15.
52. Тищенко О.В. Реалізація гуманістичної функції права соціального забезпечення України в сучасних соціально–економічних умовах / О. В. Тищенко // Юридичний науковий електронний журнал. – 2017. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lsej.org.ua/>.
53. У Польщі знизили пенсійний вік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20191003-pensijnyj-vik-u-polshhi-znyzuly-na-7-rokiv/>.
54. Угода про взаємне визнання пільг і гарантій для учасників та інвалідів Великої Вітчизняної війни, учасників бойових дій на території інших держав і сімей загиблих військовослужбовців від 15 квітня 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
55. Угода про гарантії прав громадян держав–учасниць СНД в галузі пенсійного забезпечення від 13 березня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
56. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- <http://zakon.rada.gov.ua>.
57. Шамбір М. Шлях до модернізації / М. Шамбір // Вісник Пенсійного фонду України. – 2017. – № 11. – С. 6 – 7.
58. Яблочников С. Л. Стан та проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні / С. Л. Яблочников. Електронне наукове видання Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.
59. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. / І. С. Ярошенко. – Київ, КНЕУ, 2005. – 232 с.
60. Яшник Г. Л., Світовий досвід у реформуванні пенсійних систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Yashnyk.pdf>.

Додатки

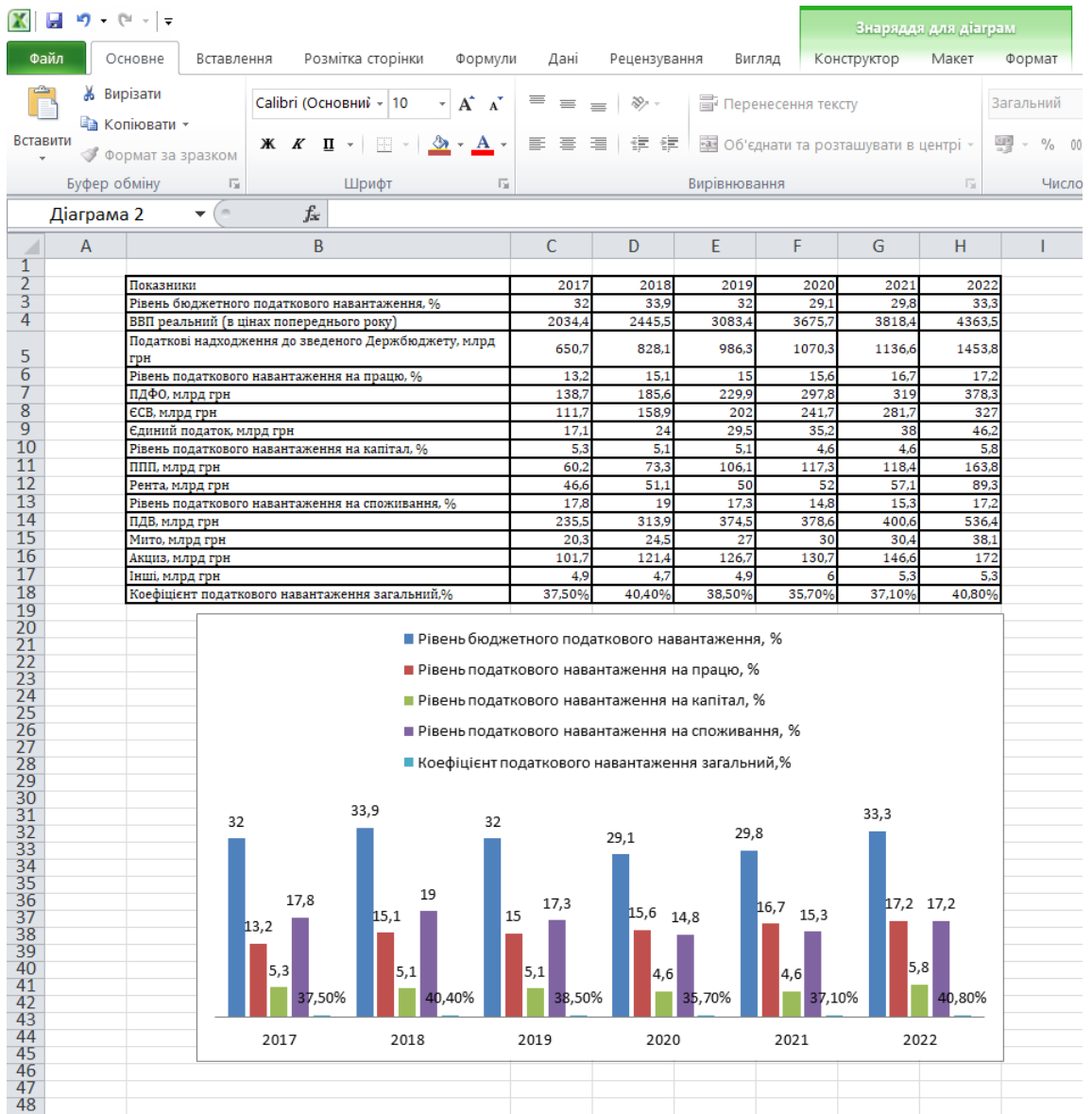
Додаток А

Динаміка ЄСВ



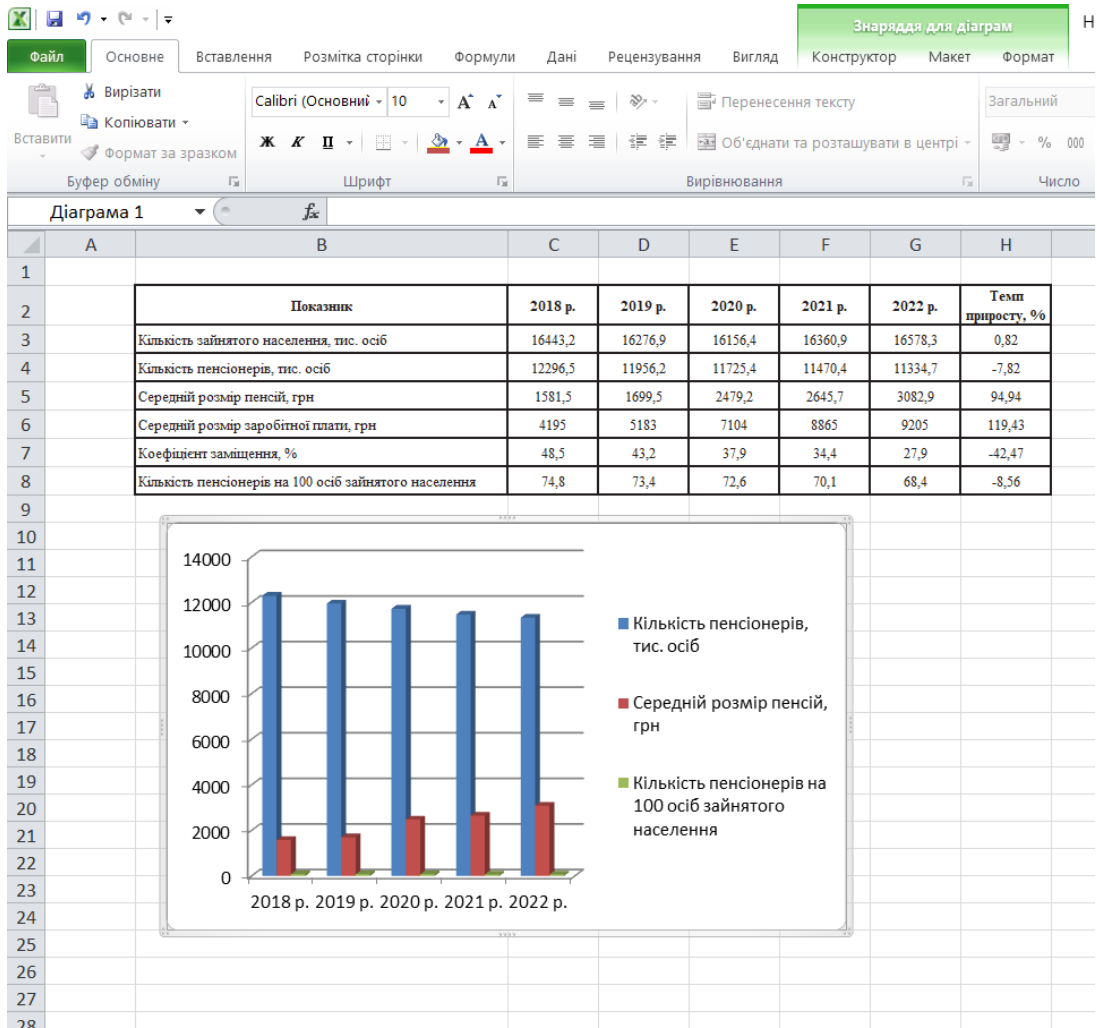
Додаток Б

Динаміка рівня податкового навантаження за різними напрямками



Додаток В

Динаміка показників пенсійного забезпечення в Україні



Додаток Г

Динаміка пенсійного забезпечення України 2018-2022

